

การช่วงชิงความหมายเนื่องด้วยประเพณีบุญบั้งไฟ ในกลุ่มชาติพันธุ์อีสาน

รศ.ดร.ปฐม หงษ์สุวรรณ*

ความนำ

ถ้ากล่าวถึงประเพณีใน “ฮีตสิบสอง” หรือประเพณีสิบสองเดือนของชาวอีสานซึ่งเป็นที่รู้จักของกลุ่มนักท่องเที่ยวโดยทั่วไปแล้ว “บุญบั้งไฟ” คงเป็นงานประเพณีในลำดับต้นๆ ที่ผู้คนส่วนใหญ่คุ้นเคยกันเป็นอย่างดีและกว้างขวาง ไม่ว่าจะเป็นชาวไทยหรือชาวต่างประเทศทั้งนี้ประเพณีบุญบั้งไฟที่เป็นที่รู้จักกันมากที่สุด นั่นก็คือ งานบุญบั้งไฟของจังหวัดยโสธร ดังจะเห็นได้จากมีนิตยสารของอังกฤษแนะนำกิจกรรมการท่องเที่ยวทั่วโลก ที่ผู้ไปเยือนไม่ควรพลาด ซึ่งสำหรับกรณีของไทยนั้นมีกิจกรรมประเพณี 5 อันดับ หนึ่งในนั้นก็มี “ประเพณีบุญบั้งไฟ ของจังหวัดยโสธร”¹ ด้วย ถึงแม้งานประเพณีบุญบั้งไฟจะมีจัดอยู่ในชุมชนหรือจังหวัดอื่นๆ ในภาคอีสานก็ตาม อาทิเช่น งานบุญบั้งไฟอำเภอเปือย จังหวัดอุดรธานี งานบุญบั้งไฟอำเภอพนมไพร จังหวัดร้อยเอ็ด งานบุญบั้งไฟอำเภอกระนวน จังหวัดขอนแก่น งานบุญบั้งไฟอำเภอศรีบุญเรือง จังหวัดหนองบัวลำภู หรือบุญบั้งไฟล้านอำเภอเอราวัณ จังหวัดเลย เป็นต้น แต่ผู้คนส่วนใหญ่มักรู้จักบุญบั้งไฟของเมืองยโสธรมากกว่า ด้วยเหตุที่ประเพณีบุญบั้งไฟของชาวจังหวัดยโสธรหรือเรียกชื่ออีกอย่างว่า “บั้งไฟเมืองยศ” นั้นถูกกระตุ้นและได้รับการส่งเสริมผ่านหน่วยงานภาครัฐหรือหน่วยงานการส่งเสริมการท่องเที่ยวอย่างเช่น “ททท” หรือที่รู้จักกันในชื่อการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย จนกลายเป็นเอกลักษณ์ และงานบุญที่สร้างความภาคภูมิใจให้แก่ชาวยโสธรมานับเนื่องกว่าสามทศวรรษแล้ว และยังคงดำเนินเรื่อยมาจนถึงทุกวันนี้

* ผู้อำนวยการสถาบันวิจัยศิลปะและวัฒนธรรมอีสาน มหาวิทยาลัยมหาสารคาม

¹ เมื่อปี พ.ศ.2553 นางสาวเพ็ญสุดา ไทรอร่าม รองผู้อำนวยการด้านสินค้าและธุรกิจการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย (ททท.) กล่าวว่านิตยสารในประเทศอังกฤษ ได้คัดเลือกกิจกรรมทางการท่องเที่ยวที่นักท่องเที่ยวไม่ควรพลาด

ในปัจจุบันการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย (ททท.) ได้ส่งเสริมให้งานประเพณี บุญบั้งไฟเมืองยโสธรกลายเป็นเทศกาลหรือสินค้าเพื่อการท่องเที่ยว (Cultural Commoditization) จนเกิดเป็นภาพลักษณ์ในสื่อประชาสัมพันธ์ที่ผู้คนส่วนใหญ่รู้จักกัน (นิธิเอียวศรีวงศ์, 2536: 13-14) กล่าวคือ เมื่อกล่าวถึงประเพณีบุญบั้งไฟแล้วก็มีมักจะนึกถึงหรือมองเห็นว่าเป็นงานประเพณีเฉพาะของจังหวัดยโสธรเท่านั้น ซึ่งมีนัยยะแสดงให้เห็นถึงความ เป็น “เจ้าข้าวเจ้าของ” ประเพณีบุญบั้งไฟในสายตาของคนส่วนใหญ่ที่อยู่นอกชุมชน อีสาน รวมทั้งชาวเมืองยโสธรด้วย ดังจะเห็นได้จากมีตัวอย่างภาพยี่งประชาสัมพันธ์งาน ประเพณีบุญบั้งไฟ ศูนย์วัฒนธรรมจังหวัดยโสธร (2540: 71) ความว่า

“โอเฮาโอ ยโสธรเฮาโอ	โอมพุทโธนะโมเป็นเค้า
ข้าน้อยสิเว้าเรื่องบุญบั้งไฟ	ทั่วถิ่นไทยระบือลือลั่น
เสียงสนั่นทางยโสธร	กล่าวเป็นกลอนลือมานานแล้ว
จัดเป็นแนวบุญบั้งไฟลือสำ	ถือกันมาเป็นประเพณี
ในรอบปีเดือนหกตกเช้า	พวกผู้เฒ่าเฟิ่นเต้าเฮ็ดบุญฯ”

ภาพการตอกย้าเหล่านี้เป็นเหตุหนึ่งที่ทำให้บดบังการรับรู้ ว่า งานประเพณีบุญ บั้งไฟนั้น มีจัดขึ้นในเกือบทุกจังหวัดของอีสาน เพราะเป็นจารีตฮีตคองที่ปฏิบัติสืบทอดกัน มาเป็นประเพณีความเชื่อมายาวนาน ดังมีคำกล่าวไว้ในหนังสือ *บุญบั้งไฟยโสธร ประเพณี ของฝนที่ยิ่งใหญ่ที่สุดในภาคอีสาน* ของยุง กมลเสรีรัตน์ (2546: 32) ความว่า

“จังหวัดยโสธร นอกจากจะจัดในหมู่บ้านต่างๆ แล้ว ในตัว จังหวัดจะจัดงานประเพณีบุญบั้งไฟที่ใหญ่ที่สุดในภาคอีสาน มีขบวนแห่ บั้งไฟยาวเหยียดหลายกิโลเมตร และมีผู้คนหลังไหลไปชมกันมากมาย ทั้งคนไทยและคนต่างประเทศ เนื่องจากได้รับการส่งเสริมและสนับสนุน จากการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย (ททท.) ให้เป็นเทศกาลประจำปีของ จังหวัดที่เข็ดหน้าชูตาและดึงดูดนักท่องเที่ยวเป็นอย่างมาก”

ประเพณีบุญบั้งไฟถูกสร้างให้กลายเป็นตัวแทนหรือสัญลักษณ์ของจังหวัดยโสธร ซึ่งเกิดจากผลของการส่งเสริมการท่องเที่ยวของไทย โดยการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย (ททท.) นับเนื่องมาตั้งแต่ราวปี พ.ศ.2520 เป็นต้นมา ซึ่งรวมระยะเวลากว่าสามทศวรรษมาแล้ว กระแสการกระตุ้นเศรษฐกิจและการทำวัฒนธรรมให้เป็นสินค้าผ่านการประชาสัมพันธ์เพื่อการท่องเที่ยว ทำให้แต่ละท้องถิ่นได้พยายามดึงเอาเอกลักษณ์ท้องถิ่นมาเป็น “จุดขาย” เพื่อดึงดูดนักท่องเที่ยวและงบประมาณประจำปี เพื่อสร้างสรรคกิจกรรมทางวัฒนธรรมขึ้น เมื่อกิจกรรมของตนเป็นที่รู้จักและมีชื่อเสียง คนในชุมชนท้องถิ่นก็มีความภาคภูมิใจและพยายามจะสร้างสรรค์สิ่งใหม่ๆ เข้ามาเสริมเติมแต่งให้ประเพณีของตน (ปิ่นวดี ศรีสุพรรณ และคณะ. 2554: 28) ด้วยเหตุนี้บุญบั้งไฟจึงถูกผู้คนในสังคมภายนอกเพ่งมอง ในฐานะเป็นงานบุญประเพณีของชาวจังหวัดยโสธรเท่านั้น จนเป็นเหตุให้ชุมชนอื่นๆ ในอีสานที่มีการจัดงานบุญเช่นนี้ด้วยเริ่มตั้งคำถามกับการจับจ้องและยึดพื้นที่ประเพณีบุญบั้งไฟไว้เฉพาะในจังหวัดยโสธรเท่านั้น ดังมีคำกล่าวที่ว่า

“การนำเสนอประเพณีบุญบั้งไฟให้ชาวต่างชาติมาท่องเที่ยว จำเป็นต้องจำกัดอยู่ที่ยโสธรเพียงแห่งเดียวด้วยหรือ งานประเพณีบุญบั้งไฟยโสธร เป็นงานที่ติดอันดับ 1 ใน 5 ประเพณีไทยที่นักท่องเที่ยวต่างชาติอยากชมมากที่สุดในโลก หรือน่าจะเป็นงานประเพณีบุญบั้งไฟของไทย เป็นงานติดอันดับ 1 ใน 5 ประเพณีไทยที่นักท่องเที่ยวต่างชาติอยากชมมากที่สุดในโลก” ทั้งที่หลายที่ก็จัดงานอยู่ในงานระดับประเทศทั้งนั้น และบางที่มีศักยภาพจัดงานได้มากกว่ายโสธร งานประเพณีบุญบั้งไฟ...คนไทยทั่วไปคิดว่า งานบุญบั้งไฟนั้น คือมีที่ยโสธรเพียงที่เดียวจริงๆ แล้ว มีคู่กับคนอีสานมานานกว่า 100 ปี ทั้งนี้ยโสธรเพิ่งตั้งเป็นจังหวัดเมื่อปี พ.ศ.2515 ในอำเภอพนมไพร จังหวัดร้อยเอ็ด ที่ได้ชื่อว่าเป็นงานประเพณีบุญบั้งไฟที่ใหญ่ที่สุด คือที่เดียวในประเทศไทยที่งานยิ่งใหญ่ ทั้งวันแห่บั้งไฟเอ้ และวันจุดบั้งไฟ ส่วนอำเภอสุวรรณภูมิ จังหวัดร้อยเอ็ด ได้ชื่อว่า มีคณะบั้งไฟเอ้ที่สวยงามที่สุด...แหล่งผลิตบั้งไฟเอ้สวยงามนั้น ที่ไปแห่ในงานของทุกที่ที่มีการจัดใหญ่โต ทั้งที่ยโสธรร้อยเอ็ด มหาสารคาม ก็ส่วนมากเป็นงานหัตถกรรมที่นาอนุรักษ์ของชาวอำเภอบางสามารถ จังหวัดร้อยเอ็ด เกือบทั้งนั้น ทั้งนี้จึงเห็นว่า ททท. ควรจะทำการทบทวนใหม่ให้เหมาะสมกับสภาพการณ์ในปัจจุบัน และเพื่อโปรโมทการท่องเที่ยวแต่ละจังหวัดให้มีการหมุนเวียนมากขึ้น...”(www.esanclick.com/newses.php)

จากประเด็นดังกล่าว ทำให้ผู้เขียนมีความสนใจว่า ประเพณีบุญบั้งไฟที่จัดขึ้นในชุมชนท้องถิ่นอื่นในภาคอีสาน ซึ่งมีไม่เพียงในจังหวัดยโสธรนั้นมีการสร้างหรือนิยามความหมายของประเพณีงานบุญบั้งไฟในชุมชนของตนอย่างไร กลุ่มชนเหล่านั้นมีการต่อรองเพื่อช่วงชิงการนำเสนอภาพประเพณีบุญบั้งไฟที่ปฏิบัติอยู่ในชุมชนของตนให้ปรากฏแก่สายตาของกลุ่มคนอื่น ๆ อย่างไร ทั้งนี้ ข้อมูลที่ใช้ในการศึกษาวิเคราะห์และตีความในบทความเรื่องนี้ ผู้เขียนได้ใช้วิธีการรวบรวมจากงานเอกสารและงานสนามโดยการสังเกตแบบมีส่วนร่วม และการสัมภาษณ์ผู้รู้ในท้องถิ่นเป็นหลัก และขอนำเสนอเป็นประเด็นหลักตามลำดับ ดังนี้ คือ 1) การช่วงชิงความหมายผ่านการตั้งชื่องานบุญประเพณี 2) การช่วงชิงความหมายผ่านวัตถุประสงคฺ์และเครือข่ายงานบุญ 3) การช่วงชิงความหมายผ่านสัญลักษณ์ในงานบุญ และ 4) การช่วงชิงความหมายผ่านตำนานประวัติที่มาของงานบุญ

1. จาก “บุญบั้งไฟยโสธร” สู “บุญบั้งไฟไทยแลนด์”: การช่วงชิงความหมายผ่านการตั้งชื่องานบุญประเพณี

“ยโสธรเมืองบั้งไฟโก้	เมืองแดงโมหวานอร่อย...
ละหม่อมขวัญงามเบิ่งเรียบร้อย	ผ้าขิดโก้ที่โด่งดัง
.....
...คิดถึงคนยโสธร	กลับถึงที่นอน
สิเป็นบ้าปวงห่วยเขา	บุญบั้งไฟมาจีบเรา
จากมาห่วยเขา	บ่เป็นอันกินอันนอน...ฯ”

เนื้อความข้างต้นนั้น เป็นถ้อยคำส่วนหนึ่งของบทเพลงลูกทุ่งหมอลำ ขับร้องโดยนักร้องลูกทุ่งสาวอีสานชาวร้อยเอ็ด นั่นคือ จินตหรา พูลลาภ ชื่อเพลงว่า “บั้งไฟโก้ยโสธร” แน่นนอนว่าการรับรู้ของคนส่วนใหญ่ทั้งที่เป็นชาวอีสานเอง และชาวท้องถิ่นอื่นๆ ในประเทศไทยก็มักมองว่า บั้งไฟโก้เมืองยโสธรเป็นสิ่งคู่กัน หรือแม้แต่บริษัทผลิตภาพยนตร์ซึ่งบริหารงานโดยเพชรทนาย วงศ์คำเหลา หรือที่ผู้คนส่วนใหญ่รู้จักในนามว่า “หม่า จ๊กมก” ดาราตลกชื่อดังของเมืองไทยที่มีภูมิลำเนาเดิมอยู่ยโสธร ก็ยังใช้ชื่อบริษัทในเครือว่า “บั้งไฟฟิล์ม” ลักษณะเช่นนี้ แสดงให้เห็นว่าภาพลักษณ์ของงานบุญบั้งไฟโก้จังหวัดยโสธรนั้นได้ถูกต่อยอดเข้ามาความโดยสื่อจนกลายเป็นที่ยอมรับและรับรู้กันอย่างกว้างขวางในสังคมปัจจุบัน

นิธิ เอียวศรีวงศ์ (2536: 88) อธิบายว่า การท่องเที่ยวถูกใช้เป็นเครื่องมือในการกำหนดและเลื่อนสถานะของชุมชนในกรอบอ้างอิงใหม่นี้ หากมีงานหรือสถานที่ซึ่งเป็นที่ยึดกันดีในหมู่นักท่องเที่ยวในประเทศและต่างประเทศ สถานะของชุมชนนั้นก็ “สูง” ขึ้น เหตุฉะนั้นการที่จังหวัดรับงานบุญบั้งไฟเป็นงานของจังหวัดด้วยไศสร ทางจังหวัดจึงมองว่างานประเพณีบุญบั้งไฟถูก “ยกระดับ” ให้สูงขึ้น กล่าวอีกอย่างหนึ่งก็คือโยสธกรกลายเป็นชุมชนที่มีตำแหน่งในแหล่งท่องเที่ยวสำคัญๆ ของประเทศด้วย จึงเท่ากับยกระดับของโยสธกรให้สูงขึ้นนั่นเอง

อย่างไรก็ตาม สำหรับชาวอีสานแล้วจะรู้ว่า งานประเพณีบุญบั้งไฟมีจัดอยู่ในพื้นที่อื่นๆ ทั่วภูมิภาคด้วยเช่นกัน บางแห่งมีขบวนแห่จัดใหญ่โตกว่าบุญบั้งไฟโยสธกรเสียอีก อาทิ บุญบั้งไฟเมืองอุดร บุญบั้งไฟพนมไพร ร้อยเอ็ด เป็นต้น นอกจากนี้ ยังมีกลุ่มชนที่เป็นชาติพันธุ์ไทลาวที่มีถิ่นอาศัยอยู่ในพื้นที่อื่นๆ ซึ่งมีใช้ภาคอีสานก็มีการจัดบุญบั้งไฟด้วย ดังเช่น บุญบั้งไฟของชาวตำบลตาหลังใน อำเภอร่องน้ำเย็น จังหวัดสระแก้ว หรืองานบุญบั้งไฟของชาวอีสานอพยพ อำเภอลานสัก จังหวัดอุทัยธานี รวมไปถึงบุญบั้งไฟของชาวอีสานอพยพที่อยู่ชายแดนใต้ อำเภอสุคีริน จังหวัดนราธิวาส ซึ่งจัดมาเนิ่นนานกว่าสามทศวรรษมาแล้ว เป็นต้น ทั้งนี้วิธีการอย่างหนึ่งในการแนะนำประเพณีบุญบั้งไฟในชุมชนอื่นเพื่อประชาสัมพันธ์ให้คนภายนอกได้รู้จัก นั่นคือ การตั้งชื่อกิจกรรมงานประเพณีบุญบั้งไฟให้มีความโดดเด่น แสดงลักษณะเฉพาะ และนำเสนอให้เห็นเป็นจุดต่าง

ในการตั้งชื่องานประเพณีบุญบั้งไฟในภาคอีสานนั้น โดยทั่วไปคำว่า “บุญบั้งไฟ” จะเป็นคำกลางๆ ที่ใช้กล่าวอ้างถึงงานบุญประเพณีนี้ อย่างไรก็ตามก็มักจะมีการใช้รูปแบบและลักษณะของบั้งไฟ รวมทั้งสถานที่จัดกิจกรรมประเพณีมาสร้างสรรคเป็นชื่องานประเพณี และการนำเอากิจกรรมงานบุญประเพณีอื่นเข้ามาสัมพันธ์กับประเพณีบุญบั้งไฟด้วย ทั้งนี้ก็ต้องการใช้การตั้งชื่อประเพณีเป็นเครื่องมือเพื่อสร้างจุดเด่น/ต่างให้เกิดขึ้น นอกเหนือจากเพียงการใช้คำว่าบุญบั้งไฟที่ดูเหมือนเป็นกิจกรรมประเพณีของชาวจังหวัดโยสธกรเท่านั้น ดังตัวอย่างเช่น

- “มหารมบุญบั้งไฟลิบล้าน” (อำเภอนมไพร จังหวัดร้อยเอ็ด)
- “ประเพณีบุญบั้งไฟล้าน” (อำเภอรอรวิน จังหวัดเลย)
- “งานประเพณีบุญบั้งไฟสนม” (อำเภอสนม จังหวัดสุรินทร์)
- “บุญบั้งไฟทะเลล้านกุดหัว” (อำเภอกุสินารายณ์ จังหวัดกาฬสินธุ์)

- “บุญบั้งไฟตะไลยักษ์” (อำเภอห้วยทับทัน จังหวัดศรีสะเกษ)
- “ประเพณีบุญบั้งไฟ 2 กือ” (อำเภอศรีบุญเรือง จังหวัดหนองบัวลำภู)
- “ประเพณีบุญบั้งไฟล้าน ตำนานม้าคำไหล” (อำเภอเพ็ญ จังหวัดอุดรธานี)
- “เทศกาลบุญบั้งไฟบึงกาฬ (อำเภอเมือง จังหวัดบึงกาฬ)
- “บุญมหาชาติและบุญบั้งไฟทางไกล” (อำเภอพังโคน จังหวัดสกลนคร)
- “งานกฐินและบุญบั้งไฟ” (อำเภอเมือง จังหวัดชัยภูมิ)

จากตัวอย่างข้างต้น จะเห็นความหลากหลายของการตั้งชื่องานประเพณีบุญบั้งไฟที่มีอยู่ในพื้นที่ต่างๆ โดยมีคำว่า “บุญบั้งไฟ” เป็นฐานคิดหลักที่เชื่อมโยงหรือสร้างกิจกรรมประเพณีอื่นเข้าไปเพิ่มเติมหรือเสริมเข้าไปอีกทีหนึ่ง เช่นกรณีอำเภอเมือง จังหวัดชัยภูมิ เป็นการนำเอาบุญกฐิน (บุญเดือนสิบสอง) เข้ามารวมไว้ในงานประเพณีบุญบั้งไฟด้วย เช่นเดียวกับอำเภอพังโคน จังหวัดสกลนคร ก็นำเอาบุญมหาชาติ (บุญเดือนสี่) มารวมเข้ากับบุญบั้งไฟซึ่งเป็นบุญเดือนหกด้วยเช่นกัน อนึ่ง ยังมีการนำเอาจำนวนดินประสีหรือดินปืนที่คนอีสานเรียกว่า “ซี้หม้อ” ที่ใช้อัดเข้าไปในตัวลำบั้งไฟมาใช้ในการเรียกชื่องานบุญนี้ เช่น “งานบั้งไฟหมื่น บั้งไฟแสน บั้งไฟล้าน บั้งไฟสิบล้าน หรือบั้งไฟสองกือ” ซึ่งหากมีดินปืนอัดเข้าไปในตัวบั้งไฟจำนวนมาก ก็เป็นเครื่องบ่งบอกขนาดของความใหญ่โตของตัวบั้งไฟที่เพิ่มขึ้นด้วย การตั้งชื่องานประเพณีบุญบั้งไฟกลุ่มหนึ่งจึงเป็นการนำเอาขนาดของบั้งไฟมาตั้งชื่องานบุญ ดังกรณีงานบุญบั้งไฟล้าน ของอำเภอเอราวัณ จังหวัดเลย หรืองานบั้งไฟสิบล้าน ของอำเภอพนมไพร จังหวัดร้อยเอ็ด เป็นต้น สิ่งเหล่านี้ล้วนเป็น “สิ่งสร้างทางวัฒนธรรม” ผ่านสัญลักษณ์ของความคิดในเชิงขัดแย้งที่มีการช่วงชิง ผลิตซ้ำ และต่อสู้สร้างใหม่ของเนื้อหาประเพณีพิธีกรรมให้เกิดกับสายตาของคนภายนอก ซึ่งเสมือนเป็นสนามหรือเวทีประลองแข่งขันและแย่งชิงการให้ความหมายของสีลันงานบุญประเพณีนี้ได้ อย่างน่าสนใจ รวมทั้งยังเป็นเครื่องมือในการสร้างสำนึกทางชาติพันธุ์ที่แฝงด้วยการตีตป้ายตัวตน “ความเป็นอีสาน” ให้เกิดขึ้นในชุมชนของคนได้อย่างน่าสนใจ

การสร้างความแตกต่างผ่านการตั้งชื่อหรือคำเรียกขานงานประเพณีบุญบั้งไฟในแต่ละแห่งนั้น สะท้อนให้เห็นถึงความพยายามในการสร้างสัญลักษณ์ทางวัฒนธรรมของคนอีสานที่เกี่ยวข้องกับประเพณีบุญบั้งไฟเพื่อใช้ในการต่อรองกับความคิดในวาทกรรมกระแสหลักที่พุ่งเป้าไปที่พื้นที่จังหวัดโดยโสธรเท่านั้น หากกล่าวถึงบุญบั้งไฟ การปรับเปลี่ยนและสร้างคำเรียกขานให้มีลักษณะแปลกต่างไปจากบุญบั้งไฟที่ดูเหมือนเป็นคำธรรมดา

ทั่วๆ ไป ให้เกิดความมีจุดเด่นจุดต่างเกิดขึ้นดังที่ได้อธิบายมาแล้ว ทั้งนี้ Keyes (1979) มองว่าปรากฏการณ์ดังกล่าวทำหน้าที่เหมือนกลยุทธ์ในการปรับตัวของผู้คน (Adaptive Strategies) ในยามที่ต้องเผชิญกับสถานการณ์บางอย่าง เมื่อสถานการณ์ทางสังคมเปลี่ยนไป แน่ใจว่าอัตลักษณ์ของกลุ่มชนหรือชาติพันธุ์ที่เคยมีอยู่เดิมก็จำเป็นต้องมีการปรับตัวเช่นกัน ดังกรณีการปรับเปลี่ยนและสร้างคำเรียกขานงานประเพณีบุญบั้งไฟในชุมชนอีสานนั่นเอง

มีข้อสังเกตว่า มีการนำเอาบุญบั้งไฟเข้าไปผสมรวมกับงานบุญอื่นๆ ในฮีตสิบสองของชาวอีสานด้วยนั้น อาจเกิดจากผลพวงของนโยบายการพัฒนาหรือกระแสโลกาภิวัตน์ที่เข้ามาในสังคมอีสานที่มุ่งเน้นการพัฒนาทางด้านเศรษฐกิจ และการทะยานสู่ความทันสมัย หรือการเป็นประเทศอุตสาหกรรม กระบวนการดังกล่าวทำให้เกิดปรากฏการณ์การอพยพเคลื่อนย้ายของคนอีสานเข้าไปทำงานในเขตเมืองใหญ่โดยเฉพาะกรุงเทพฯ ลูกหลานหนุ่มสาวชาวอีสานพลัดบ้านพลัดถิ่นไปอยู่ในเมืองหลวง งานประเพณีบุญบั้งไฟเป็นกิจกรรมอย่างหนึ่งที่ชาวอีสานพลัดถิ่นไปทำงานในที่ต่างๆ ก็จะได้เดินทางกลับมา ดังนั้นกิจกรรมงานบุญต่างๆ ที่ผ่านพ้นไปแล้ว เช่นบุญเดือนสี่ (บุญพระเวส) หรืองานประเพณีที่ยังไม่ได้จัดขึ้น เช่นบุญเดือนสิบสอง (บุญกฐิน) ก็จะมีการนำเอางานบุญเหล่านี้มาผสมโรงรวมเข้าไปในงานบุญบั้งไฟซึ่งเป็นบุญเดือนหก ด้วยเชื่อว่าเป็น “การโสมบุญ” (รวมงานบุญ) ก็เพื่อบอกให้ผู้อื่นได้รู้ว่าบุญบั้งไฟของชุมชนของตนนั้นได้ผูกโยงกับงานบุญในคติทางพุทธศาสนาและถือเป็นกิจกรรมการทำบุญทำกุศลในช่วงเวลาเดียวกันได้ รวมทั้งยังตอกย้ำความคิดที่มองว่า ประเพณีบุญบั้งไฟในชุมชนของตนเองมีความเข้มข้นของระดับศีลธรรมที่มีอยู่มากกว่างานบุญบั้งไฟทั่วๆ ไป

ลักษณะข้างต้น ยังสะท้อนให้เห็นถึงแนวความคิดและวิธีการสร้างสรรค์เชิงประเพณีของท้องถิ่นในมุมมองใหม่ๆ ซึ่งเป็นมุมมองที่ประเพณีถูกเข้าใจได้ว่าเป็น “ผลผลิตทางวัฒนธรรม” การพยายามจะช่วงชิงการนิยามบุญบั้งไฟว่าไม่ได้เป็น “สมบัติประเพณี” ของโยธธระเท่านั้น หากแต่มีปรากฏอยู่ในชุมชนอีสานโดยทั่วไป ทั้งนี้ ประเพณีแม้จะดูเหมือน “ผิดฮิตผิดฮอย” แต่ทั้งหมดก็ล้วนมีความหมายในเชิงการส่งเสริม การนิยามบุญบั้งไฟโดยการขยายพรหมแดนว่าเป็นประเพณีของไทยก็เพื่อให้ได้อำนาจในการต่อรองให้เกิดความหมายและความเข้าใจมองเห็นงานประเพณีบุญบั้งไฟที่ได้รับอิสรภาพเพิ่มขึ้น ประเพณีบุญบั้งไฟที่จัดร่วมกับงานบุญทางพุทธศาสนา เช่นบุญเทศน์มหาชาติ บุญกฐิน ทั้งหมดล้วน

สนับสนุนกิจกรรมทางพุทธศาสนาหรือเป็นการทำบุญทั้งสิ้น ฉะนั้นการตั้งชื่องานประเพณี บุญบั้งไฟในชุมชนต่างๆ ของชาวอีสาน จึงถือเป็นการต่อรองเชิงวาทกรรมกับแนวความคิด กระแสหลักด้วยการหา “ทางออก” ผ่านการสร้างความสัมพันธ์ระหว่างประเพณีบุญบั้งไฟ กับประเพณีบุญอื่นๆ ในฮีตสิบสองของชาวอีสาน อันเป็นการเชื่อมโยงวิถีคิดด้วยการสลาย ขอบเขต เชื่อมต่อระหว่าง “พุทธ” กับ “ผีฟ้าผีแถน” ด้วยการนำเสนอภาพมุมมองใหม่ และ สร้างการ “ก้าวข้าม” ม่านประเพณี หรือเป็นการ “บูรณาการ” ชุดความรู้เชิงประเพณีให้ เกิดขึ้นในชุมชนอีสานได้อย่างน่าสนใจ

วาทกรรมกระแสหลักทางการท่องเที่ยวไทยและการ “แข่งแข่ง” ประเพณีที่สังคม ไทยประทับตราให้กับงานประเพณีบุญบั้งไฟด้วยการนิยามความหมายว่าเป็นงานบุญของ ยโสธร ซึ่งเป็นการปิดกั้นการรับรู้ของสังคมว่างานประเพณีบุญบั้งไฟนี้มีอยู่ในชุมชนอื่นๆ ทั่ว อีสานด้วยเช่นกัน วาทกรรมของ “ททท.” จึงเป็นเงื่อนไขสำคัญประการหนึ่งที่น่าไปสู่เรื่อง “ไปบั้งบั้งไฟโก้ ที่เมืองยโสธา” (ถ้าจะดูบั้งไฟ ก็ต้องไปที่จังหวัดยโสธร) อันเป็นเหตุให้กลุ่ม ชนในชุมชนอื่นๆ จำเป็นต้องสร้างชื่อเสียงถ่ายทอดให้สังคมภายนอกได้รับรู้ว่า “บั้งไฟ เป็นงานบุญประเพณีของชาวอีสานโดยทั่วไป มิใช่ของชาวจังหวัดยโสธรเท่านั้น” การช่วง ชิงนิยามความหมายของบุญประเพณีนี้จึงเสมือนเป็นสนามแห่งการแย่งชิง และต่อรองเชิง อำนาจระหว่างวาทกรรมเนื่องด้วยประเพณีบุญบั้งไฟในความคิดกระแสหลักที่ถูกนำเสนอ ผ่านตัวตนประเพณีเมืองยโสธร และถูกมองว่าเป็นศูนย์กลางของงานประเพณีกับความคิด ในกระแสรองในชุมชนอื่นๆ ของภาคอีสาน

นอกจากนี้ ผู้เขียนยังพบว่า การตั้งชื่องานประเพณีบุญบั้งไฟในชุมชนอีสานหลาย แห่งมีความพยายามจะใช้ถ้อยคำและสำนวนว่าด้วย “โบราณ” มาช่วยในการนำเสนอภาพ การย้อนยุคของประเพณีบุญบั้งไฟในชุมชนท้องถิ่นของตนเองเพื่อให้มีความโดดเด่นและ แตกต่างจากที่อื่นๆ ผ่านการเน้นรูปแบบงานประเพณีในอดีตที่ได้เลือนหายไปแล้วให้หวน กลับคืนมาใหม่ ตัวอย่างเช่น

- “มาบั้งไฟล้าน บั้งไฟโบราณเมืองอุบลฯ”
- “ศรีสะเกษจัดสี่สັນประเพณีบุญบั้งไฟโบราณ สนุกสุดๆ ลุยโคลน”
- “ชาวกลางหมื่น กาฬสินธุ์ งานจุดบุญบั้งไฟโบราณ สืบสานพิธีกรรม 200 ปี”
- “พื้นที่การแข่งบั้งไฟและการละเล่นแบบโบราณ ในงานประเพณีบุญบั้งไฟเมือง พนมไพร”
- “เอ้บั้งไฟโบราณ แบบฉบับเมืองอุบลฯ”

จากถ้อยคำและสำนวนข้างต้น แสดงให้เห็นถึงการจำแนกแยกแยะให้บุญบังไฟ มีความแตกต่างกันด้วยการแบ่งประเภทของบุญบังไฟระหว่าง “บุญบังไฟแบบโบราณ” กับ “บุญบังไฟแบบใหม่ (ประดิษฐ์)” ทั้งนี้คำว่าบังไฟโบราณนั้นถูกทำให้สื่อถึงความเป็นดั้งเดิม (Originality) ซึ่งส่งผ่านถ้อยคำสำนวนที่เป็นข้อความประชาสัมพันธ์เชิญชวนให้ผู้คนมาท่องเที่ยวในงานประเพณีนี้ในชุมชนของตน โดยลักษณะดั้งเดิมนั้น สะท้อนออกมาทางการตกแต่งลวดลายของตัวบังไฟ การละเล่น ตลอดจนวิธีการจุดบังไฟที่หลากหลาย ชุมชนไม่ได้ทำกันแล้ว เช่น บังไฟโบราณเมืองอุบลฯ จุดทางหัวบังไฟ ซึ่งแตกต่างจากวิธีการจุดบังไฟทั่วไปในปัจจุบันที่จะจุดด้านท้ายตัวบังไฟ บ้างก็ใช้ไฟฟ้าหรือแบตเตอรี่จุด เป็นต้น ด้วยเหตุนี้การใช้ถ้อยคำสำนวน “โบราณ” ในงานบุญบังไฟจึงสื่อถึงความเป็นดั้งเดิมในรูปแบบของวัฒนธรรมอีสาน หรือเป็นการหยิบยกรำเอาความเป็นท้องถิ่นแบบอีสานขึ้นมาต่อสู้เปรียบเปรยตั้งบุญบังไฟเมืองอุบลฯ ให้มีความสำคัญกับวิธีการจุด รวมทั้งการทำตัวบังไฟที่ทำจากวัสดุธรรมชาติ นั่นก็คือไม้ไผ่ ซึ่งบังไฟในปัจจุบันส่วนใหญ่มักทำจากท่อพีวีซี โดยเฉพาะบังไฟที่มีขนาดใหญ่แล้วก็จะไม่สามารถใช้ไม้ไผ่ทำตัวบังไฟได้

การจัดงานบุญบังไฟผ่านการใช้คำว่า “โบราณ” ก็เพื่อสร้างให้เกิดความโหยหาอดีต ทั้งผู้จัดและผู้เข้าชมงาน กรณีงานบุญบังไฟแบบโบราณของชุมชนต่างๆ ในอีสาน ผู้จัดได้นำเสนอสิ่งที่เป็นท้องถิ่นดั้งเดิมที่สะท้อนให้เห็นรูปแบบวิธีการจัดทำบังไฟ รวมทั้งกิจกรรมและการละเล่นต่างๆ ที่ในปัจจุบันได้เลือนหายไปบ้างแล้ว เช่น บังไฟที่ทำจากไม้ไผ่ ลวดลายการเอ้แบบโบราณ การแข่งการพ้อนแบบโบราณ การจุดบังไฟแบบโบราณ เป็นต้น โดยผู้ชมงานมาบริโภค “อดีต” ที่ถูกจำลองขึ้น อดีตดังกล่าวคือ การปฏิเสศเทคโนโลยีสมัยใหม่ และให้ผู้ชมหันมาสนใจความเป็นท้องถิ่นของตนเอง

ลักษณะการสื่อความหมายที่ก่อรูปแบบประเพณีบุญบังไฟผ่านการใช้ถ้อยคำว่า “โบราณ” เป็นการสร้างและผลิตอัตลักษณ์และความหมายให้กับงานประเพณีนี้ ด้วยการหยิบยกเลือกใช้วาทกรรมว่าด้วย “ความของโบราณ” มาต่อรองเชิงความหมาย (Negotiation of Meaning) กับวาทกรรมกระแสหลักว่าด้วยบุญบังไฟเฉพาะเมืองโยธธาและยังสะท้อนให้เห็นถึงวิธีการผลิตสร้างความหมายที่ถูกปรุงแต่งขึ้นด้วยการฟื้นฟู หรือเรียกฟื้นวิถีวัฒนธรรมในอดีตของอีสานที่เลือนหายไปแล้วให้คืนกลับมา ทั้งนี้ William Kelly (1986: 616 อ้างถึงในพัฒนา กิตติอาษา, 2546: 5) ได้ให้ความหมายของการเรียกหาอดีตที่เลือนหายไปแล้วให้คืนกลับเช่นนี้ว่า เป็นการโหยหาอดีต เป็นจินตนาการถึงโลกที่เราได้สูญเสียไปแล้ว

(Imagination of a World We Have Lost) โลกที่เราในฐานะปัจเจกบุคคลและสมาชิกของหน่วยทางสังคมวัฒนธรรมต่างก็เคยมีประสบการณ์ร่วมกันมาในอดีต โลกที่เคยเป็นจริงในอดีต แต่มานับนี้เหลือไว้เพียงความทรงจำและประสบการณ์ให้เราได้ระลึกถึง โลกที่ว่านี้เราสามารถติดต่อสื่อสารกับโลกนี้ได้ก็ต่อเมื่อเราอาศัยช่องทางที่เรียกว่า “จินตนาการ” ซึ่งถูกหล่อหลอมมาโดยประสบการณ์ชีวิตและประสบการณ์ทางวัฒนธรรม ที่สำคัญ เราสามารถสัมผัสหรือจับต้องมองเห็นโลกที่เราสูญเสียไปแล้วนั้นได้อีกครั้ง ถ้าหากเราสามารถสร้างภาพตัวแทนโดยการผลิตซ้ำหรือฉายซ้ำฉากและโดยความทรงจำด้วยการย้อนกลับไปจำลองประสบการณ์ในอดีตขึ้นมาใหม่อีกครั้งหนึ่ง

2. จาก “งานคุ้ม” สู่อัน “งานค่าย”

การช่วงชิงความหมายผ่านวัตถุประสงค์และเครือข่ายงานบุญประเพณี

ในการจัดพิธีกรรมเนื่องในงานบุญบั้งไฟนั้น ในอดีตชาวอีสานโดยทั่วไปจะดำเนินการด้วยความศรัทธา ร่วมมือร่วมแรงกันอย่างพร้อมเพรียง เริ่มต้นด้วยผู้นำหมู่บ้าน ได้แก่ เจ้าอาวาส ผู้ใหญ่บ้าน กำนัน สะบับ (ช่างทำบั้งไฟ) กรรมการหมู่บ้าน รวมทั้งหมอจ้ำ (เจ้าพิธีที่ติดต่อกับผีปอบผีอารักษ์ประจำหมู่บ้าน) ปกษากาหรือกันว่า จะกำหนดงานบุญบั้งไฟเมื่อไร หรือจะร่วมกับหมู่บ้านอื่นๆ จะทำบั้งไฟขนาดไหน บั้งไฟมีเงิน หรือบั้งไฟแสน เมื่อผู้นำของหมู่บ้านตกลงกันแล้วก็จะประกาศให้ชาวบ้านทราบ ชาวบ้านก็จะช่วยเหลือการทำบั้งไฟทั้งแรงงาน และบริจาคทุนทรัพย์ด้วยใจศรัทธา จำนวนเงินมากน้อยตามฐานะ เศรษฐกิจและแรงศรัทธา

การประกวดแข่งขันบั้งไฟในหมู่บ้านหนึ่งๆ นั้น จะแบ่งเป็นคณะคุ้มต่างๆ ในหมู่บ้าน กิจกรรมของพิธีกรรมจะเริ่มจากขั้นตอนการเตรียมบั้งไฟจากทางบ้านในคุ้มของชุมชนหมู่บ้าน หรือคุ้มวัดซึ่งแต่คุ้มในเมืองยศธระจะมีวัดอย่างน้อยหนึ่งวัดในบริเวณที่ตั้งชุมชน จึงเรียกชุมชนเหล่านี้ว่า “คุ้มวัด” บ้าง หรือ “คุ้มบ้าน” บ้าง โดยแบ่งงานกันทำ เริ่มจากการทำบั้งไฟ การฝึกขบวนพ้อนรำ ประกอบขบวนแห่บั้งไฟ มีการเตรียมอาหาร บ้านใดที่มีลูกสาวก็จะเตรียมตัดชุดชุดราตรี อุปัชฌาย์จะเตรียมนาคเพื่อบวชในงาน เป็นช่วงที่มีความครึกครื้นมาก สถานที่จัดงานสมัยก่อนจะใช้วัดซึ่งเป็นศูนย์กลาง รวบรวมชาวบ้านมาช่วยกันทำบั้งไฟ ปรินชา พิณฑอง (2540: 76-77) นักปราชญ์พื้นบ้านอีสานได้กล่าวถึงการทำให้พิธีกรรมบุญบั้งไฟในอดีตว่า

“เมื่อประชุมตกลงแล้ว ชาวบ้านจะจัดหาซื้อดินประสิวหรือชาวอีสานเรียกขี้เจียวิบมา ใครจะเป็นช่างก็แบ่งขี้เจียวให้คนนั้น ผู้ที่ช่างจะจัดหาไม้ไผ่มาทำบั้ง เอาถ่านคั่วขี้เจียวผสมตำเป็นหม้อถ่านดิน (ขี้เจียว) หนักบาท มาตรวัด (ดินประสิว) หนักเฟื้อง ถ่าน หนักสลึง เรียกหม้อถ่านสาม หม้อนี้แรงจุดติดไฟเร็วมาก ต่อไปก็เอาหม้อนี้ตำไปในบั้งให้แน่น เต็มบั้งแล้วเจาะรู ทำเป็นบั้งไฟหมื่นบั้งไฟแสน บั้งไฟตุ้ม บั้งไฟพลุ หมากไม้ดอกไม้ เสริจแล้วทำการประดับตกแต่ง (เอ้) ให้สวยงาม แล้วแขวนไว้ที่เรือนของนายช่าง เมื่อถึงวันรวม พระสงฆ์และญาติโยมที่นิมนต์และเชื้อเชิญ จะพากันหลังไหลมารวมกันที่วัด พักตามสถานที่ที่เจ้าศรัทธาเตรียมไว้ต้อนรับ ถ้ามีการแข่งขันบั้งไฟก็จะหามแหบั้งไฟมาด้วย ตลอดกลางวันและกลางคืน จะมีการพ้อนรำขับร้องกันไปตามถนนหนทาง”

บั้งไฟแต่ละบั้งจะใช้เวลาในการทำประมาณสองถึงสามเดือน ในปัจจุบันงานบุญบั้งไฟได้กลายเป็นงานที่ทางจังหวัดเป็นผู้จัด ดังนั้นเทศบาลจะเป็นผู้จ่ายงบประมาณให้แต่ละคุ้ม ซึ่งแต่ละปีจะไม่เท่ากันขึ้นอยู่กับภาวะทางเศรษฐกิจ เพื่อเป็นค่าใช้จ่ายในการทำบั้งไฟและชบวนแห่ ทั้งนี้ทางเทศบาลจะเป็นผู้กำหนดกติกาในการร่วมชบวนแห่เป็นมาตรฐานเดียวกัน

ดังที่ได้กล่าวมาแล้วข้างต้นว่า งานบุญบั้งไฟของชาวอีสานในอดีต จะมีชบวนแห่บั้งไฟมาร่วมกันประกวดและแข่งขันสร้างความสนุกสนาน โดยแบ่งออกเป็นคุ้ม ตัวอย่างเช่น คุ้มวัดดอนพระเจ้า คุ้มวัดเนรมิตวนาราม คุ้มบ้านไต้ คุ้มบ้านเหนือ คุ้มวัดหลวง คุ้มวัดใต้ ศรีมงคล คุ้มวัดศรีธรรมาราม เป็นต้น ซึ่งคุ้มต่างๆ จะส่งชบวนแห่บั้งไฟ รวมทั้งบั้งไฟที่ใช้จุดในการแข่งขันบั้งไฟขึ้นสูงด้วย การจัดชุมชนเป็น “คุ้ม” ถือเป็นหน่วยย่อยของชุมชน หมู่บ้านในอีสานทั่วไป มีระบบเครือญาติเป็นฐานของชุมชน แต่ละคุ้มในเมืองโสธรมีวัดอย่างน้อยหนึ่งวัดในบริเวณ ฉะนั้น บางครั้งจึงเรียกชุมชนเหล่านี้ว่า “คุ้มวัด” บางครั้งก็เรียกว่า “คุ้มบ้าน” ในความหมายถึงคุ้มของหมู่บ้าน และถึงแม้ “คุ้ม” จะไม่ใช่หน่วยของชุมชนที่ได้รับการรับรองจากทางราชการ แต่ “คุ้ม” ก็เป็นชุมชนจริงๆ ในความหมายที่ว่าสามารถดำเนินการบางอย่างร่วมกันในนามของคุ้มได้จริง โดยเฉพาะการจัดบั้งไฟไปร่วมในงานประเพณีประจำปีของเมือง (นิธิ เอียวศรีวงศ์. 2536: 39-40)

การทำบั้งไฟในคุ้มวัดหรือคุ้มบ้านต่างๆ จึงเป็นวิถีปฏิบัติที่สืบทอดกันมายาวนาน แต่อย่างไรก็ตาม การแข่งบั้งไฟผ่านชื่อคุ้มต่างๆ ในชุมชน ดูเหมือนจะเริ่มเลือนหายไป โดยเฉพาะการแข่งจุดบั้งไฟ คงเหลือไว้แต่เพียงการแข่งขบวนเอ้บั้งไฟประเภทสวยงามเท่านั้น ซึ่งคณะฟ้อนรำ รวมทั้งรถแห่เอ้บั้งไฟสวยงาม ก็ไม่ได้เกิดจากการร่วมไม้ร่วมมือสร้างขึ้น โดยชาวคุ้มอีกต่อไป แต่จะเป็นการว่าจ้างหรือลงขันนำเอาเงินที่ได้ไปจ้างคณะหรือรถแห่บั้งไฟเอ้จากชุมชนอื่นๆ มาเป็นตัวแทนของคุ้มนั้นแทน

การแข่งขันจุดบั้งไฟ จากเดิมที่บั้งไฟจะถูกจัดทำขึ้นภายในคุ้มวัดหรือคุ้มบ้าน ชาวบ้านที่เป็นช่างหรือพระภิกษุที่มีความรู้เรื่องบั้งไฟจะเป็นผู้นำทีมในการทำบั้งไฟ เพื่อใช้เป็นตัวแทนของคณะหมู่บ้านที่เรียกว่า “คุ้ม” แต่ในปัจจุบัน บั้งไฟยุคใหม่ไม่ต้องทำเอง เพราะสามารถซื้อผ่านค่ายบั้งไฟที่จัดทำแบบสำเร็จรูปได้เลย นอกเหนือจากนี้แล้ว การแข่งขันบั้งไฟขึ้นสูงนั้นได้ถูกปรับเปลี่ยนจากงานบุญของ “ชาวคุ้ม” เป็น “ชาวค่าย” ซึ่งเป็นกลุ่มคนที่มาจากถิ่นอื่น โดยจัดตั้งเป็น “ค่ายบั้งไฟ” เข้ามาร่วมแข่งขันและประกวด (เล่นพนัน-ผู้เขียน) กันด้วย การจัดการโดยค่ายในงานแข่งขัตจุดบั้งไฟได้เข้ามาแทนที่งาน “คุ้ม” ในชุมชนที่เคยมีอยู่ก่อน ซึ่งก็มีปรากฏอยู่หลายค่ายในหลายจังหวัด ดังเช่น

- อำเภอพนมไพร จังหวัดร้อยเอ็ด ได้แก่ ค่ายเทพพนม ค่ายเทพเวลา ค่ายลูกเจ้าพ่อ
- เมืองแสน ค่ายอรทัยเบิกฟ้า ค่ายดอกมะลิขาว ค่ายศิริินภา ค่ายลูกพระธาตุ ค่ายหนุ่ม ก.ท.ม.
- อำเภอเมือง จังหวัดยโสธร ได้แก่ ค่ายนิสิตสุธา
- อำเภอคำเขื่อนแก้ว จังหวัดยโสธร ได้แก่ ค่ายละอองดาว
- อำเภอมหาชนะชัย จังหวัดยโสธร ได้แก่ ค่ายแอ็ดเทวดา ค่ายสามอันตราย
- อำเภอเมือง อำเภอราชสีเสถล และอำเภอยางชุมน้อย จังหวัดศรีสะเกษ ได้แก่
- ค่ายกู่อีสาน ค่ายส้มเขียวหวาน ค่ายหลานขุนแผน ค่ายเก้าโพธิ์แดง ค่ายเงาะป่า ค่ายหงษ์เทียร ค่ายหลานปูด
- อำเภอเมือง อำเภอโนนสังข์ จังหวัดหนองบัวลำภู ได้แก่ ค่ายสุริโยไท ค่ายเพชรเมืองสังข์ ค่ายหนุ่มเมืองใหม่
- อำเภอเมือง จังหวัดหนองคาย ได้แก่ ค่ายพญาแมว ค่ายเครือแฮม
- จังหวัดขอนแก่น ได้แก่ ค่ายขอนแก่น ค่ายขวัญใจชาวเขื่อน ค่ายขวัญใจแม่บ้าน

- จังหวัดอำนาจเจริญ ได้แก่ ค่ายสายพิณ
- จังหวัดอุบลราชธานี ได้แก่ ค่ายแมวดำ
- จังหวัดอุดรธานี ได้แก่ ค่ายนครอุดรฯ
- จังหวัดบึงกาฬ ได้แก่ ค่ายพรพื่อพระใส

การจัดตั้งไฟสมัยใหม่ชาวชุมชนเมืองจะเป็นผู้รับผิดชอบ ประกอบด้วยขบวนรำซึ่งกลองยาวประยุกต์และรถบั้งไฟสวยงาม ส่วนขบวนบั้งไฟแบบโบราณประกอบด้วยขบวนรำซึ่ง กลองตุ้มและรถแห่บั้งไฟโบราณจะใช้เกวียนโดยจะมีอำเภอแต่ละอำเภอที่เข้าร่วมเป็นผู้รับผิดชอบ โดยการจัดการขบวนบุญบั้งไฟของชาวชุมชนเมืองส่วนใหญ่ใช้ระบบการว่าจ้างขบวนรำซึ่ง กลองยาว และรถบั้งไฟสวยงามจากภายนอก โดยมีผู้คนในชุมชนส่วนหนึ่งเข้าร่วม จะมีเพียงบางคุ้มเท่านั้นที่ใช้นักในชุมชนเป็นผู้รำซึ่ง หรือว่าจ้างคนภายในเมืองโยธธเป็นตัวแทนของชุมชนตน (ปิ่นวดี ศรีสุพรรณ. 2554: 36) ซึ่งส่วนหนึ่งการจัดการว่าจ้างก็จะผ่านนายหน้าหรือกลุ่มที่เรียกตัวเองว่า “ค่ายบั้งไฟ” ที่ตั้งอยู่ในพื้นที่ต่างๆ ที่ไม่ใช่ชุมชนเมืองโยธธก็มี

ปรากฏการณ์เกี่ยวกับค่ายบั้งไฟ สะท้อนให้เห็นพลวัตของการจัดงานบุญบั้งไฟในภาคอีสานยุคสมัยใหม่ที่มีการปรับเปลี่ยนไปจากเดิม ด้วยสภาพแวดล้อมและภาวะทางเศรษฐกิจที่แปรเปลี่ยนไปจากเดิม ทำให้ชุมชนอีสานกับการจัดงานบุญบั้งไฟได้รับผลกระทบด้วยเช่นกัน การช่วงชิงนิยามความหมายของบุญบั้งไฟโดยเฉพาะ “วันจุด” บั้งไฟนั้น พบว่ามีความพยายามชี้ให้เห็นว่าในชุมชนอื่นที่ไม่ใช่เพียงเมืองโยธธเท่านั้น มีการจุดบั้งไฟจำนวนมากนับพันบั้ง และมีมากกว่าตัวเมืองโยธธด้วยซ้ำไป ดังกรณีงานบุญบั้งไฟเมืองพนมไพร จังหวัดร้อยเอ็ด ซึ่งถือเป็นแหล่งผลิตบั้งไฟสำเร็จรูปส่งตามไปสั่งจองเพื่อใช้จุดในงานบุญบั้งไฟทั่วอีสาน และในภูมิภาคอื่นๆ ด้วย

การทำบั้งไฟในเขตอำเภอพนมไพรนี้ผู้จัดทำเป็น “ค่ายบั้งไฟ” ต่างๆ เช่นค่ายเทพเวลา บ้านสระแก้ว ในแต่ละปีจะมีออเดอร์สั่งจองให้ทำบั้งไฟนับพันบั้ง ตั้งแต่บั้งไฟหมื่นบั้งไฟแสน บั้งไฟล้าน รวมถึงบั้งไฟสลีนล้านด้วย ภาพปรากฏการณ์การสั่งจองหรือเชื่อมโยงผู้คนในต่างที่ต่างถิ่นภายในเขตภาคอีสานร่วมกัน ดังเช่น ชุมชนในเขตเมืองขอนแก่นสั่งจองบั้งไฟจากพนมไพร จังหวัดร้อยเอ็ด หรือชุมชนในเขตอุดรธานีสั่งจองบั้งไฟไปจุดในงานบุญในชุมชนของตน ลักษณะเช่นนี้แสดงให้เห็นถึงสภาวะการณ์ที่ชุมชนภายในภูมิภาคเดียวกันเกิดการสร้างเครือข่าย สร้างความสนิทสนมความเป็นพวกพ้องเดียวกันเพิ่มขึ้น อีกทั้งยังขับ

เน้นให้ชุมชนผู้ผลิตสร้างบั้งไฟและชุมชนที่รับซื้อบั้งไฟไปใช้ในงานบุญประเพณีของตนเพื่อสร้างความเข้มแข็งขึ้นมา หลังจากที่มีการกระตุ้นเศรษฐกิจและพัฒนาของรัฐที่เป็นไปแบบไม่ทั่วถึง จนทำให้ชุมชนเกิดความอ่อนแอ ประชาชนผู้รู้ในท้องถิ่นเกี่ยวกับเรื่องทำบั้งไฟเริ่มเลือนหาย ไม่มีในชุมชน ลูกหลานคนหนุ่มคนสาวอพยพเข้าสู่เมืองใหญ่ การจัดทำบั้งไฟแบบจารีตดั้งเดิมจึงไม่มีให้เห็นอีกต่อไป เช่นนี้การสร้างค่ายบั้งไฟจึงถือเป็นวาทกรรมในการต่อรองเชิงอำนาจ เพื่อปรับเปลี่ยนความสัมพันธ์ในระดับชุมชนภายในให้กลายสู่ระดับภูมิภาคหรือท้องถิ่นอีสานร่วมกัน ประเพณีบุญบั้งไฟที่มีภาพของค่ายบั้งไฟถือเป็นการช่วงชิงการนิยามเพื่อให้เป็นภาพแทนของ “ความเป็นเครือข่ายทางวัฒนธรรม” ของชาวอีสาน และขูให้ประเพณีบุญบั้งไฟเป็นสมบัติร่วมหรือ “มูนม้ง” ประจำท้องถิ่นอีสานและเป็นประเพณีของไทยที่ปฏิเสธชุดความคิดที่มองว่า “บุญบั้งไฟต้องยโสธร” เท่านั้น

การสร้างประเพณีมีผลต่อการสร้างตัวตน (Self) ของมวลสมาชิก ซึ่งสำหรับในสภาวะสมัยใหม่ ตัวตนอันแสดงถึงอัตลักษณ์ที่สำคัญก็ได้แก่ ตัวตนที่เชื่อมโยงกับรัฐประชาชาติ (Nation - State) (ธเนศ วงศ์ยานนาวา, 2552: 322) ดังเช่น บุญบั้งไฟไทยแลนด์ หรือประเพณีบุญบั้งไฟของชาวไทยอีสาน (ไม่ใช่ของจังหวัดยโสธรเพียงเท่านั้น) ความพยายามต่อรองว่าประเพณีบุญบั้งไฟเป็น “มูนม้ง” มรดกทางวัฒนธรรมของชาวอีสานร่วมกัน มิได้เป็นของชุมชนใดชุมชนหนึ่ง จังหวัดใดจังหวัดหนึ่ง บุญบั้งไฟในยุคปัจจุบันที่มีปรากฏอยู่อย่างแพร่หลาย และถูกนำเสนอให้เห็นภาพแก่ผู้คนในวงกว้างที่เพิ่มมากขึ้น บุญบั้งไฟของชาวอีสานในฐานะประเพณีประดิษฐ์ได้ทำหน้าที่ตอบสนองการสร้างความเป็นปึกแผ่นในชุมชนท้องถิ่นอีสาน ตลอดจนจัดระเบียบสายสัมพันธ์โดยเฉพาะอย่างยิ่งความไม่เท่าเทียมกันที่เกิดขึ้นในรูปแบบของการพัฒนา และการมุ่งกระตุ้นเศรษฐกิจแต่เพียงอย่างเดียวด้วยการสลายโครงสร้างที่รัฐเคยกำหนดนิยามเอาไว้ในพื้นที่ใดพื้นที่หนึ่งเท่านั้น

มีข้อสังเกตว่า งานบุญบั้งไฟยโสธรมีความพยายามในการสร้างภาพลักษณ์ของงานบุญที่มีเครือข่ายความสัมพันธ์แบบ “ข้ามชาติ” ซึ่งในปี พ.ศ.2555 ยโสธรได้ประชาสัมพันธ์งานบุญประเพณีนี้ภายใต้ชื่อว่า “บุญบั้งไฟนานาชาติ” โดยมีการจุดบั้งไฟจากนานาชาติ ได้แก่ ลาว ญี่ปุ่น เวียดนาม เขมร และเกาหลี รวมทั้งยังมีการถ่ายทอดสดผ่านสถานีโทรทัศน์ช่อง 11 สถานีโทรทัศน์ดาวเทียม IPM และลำโพง Channel ด้วย

จากแผนพัฒนาจังหวัดยโสธรได้กำหนดให้มีการแลกเปลี่ยนศิลปวัฒนธรรมท้องถิ่นกับต่างประเทศ โดยเฉพาะประเทศญี่ปุ่น ได้นำขบวนบั้งไฟของชาวเมืองโยชิตะ ประเทศ

ญี่ปุ่นมาร่วมแสดงในงานประเพณีบุญบั้งไฟนับตั้งแต่ปี พ.ศ.2538 เรื่อยมาจนถึงปัจจุบัน ทั้งนี้เทศบาลยโสธรได้เชิญชาวเมืองโยชิตะนำบั้งไฟญี่ปุ่นมาเผยแพร่ ซึ่งบั้งไฟญี่ปุ่นนั้นจะมีร่มติดไว้ด้วย เมื่อจุดขึ้นไปสูงสุด ก่อนจะตกลงมารวมก็จะกางแล้วค่อยๆ ตกลงมา ซึ่งว่าเป็นการช่วยลดอันตรายที่จะเกิดจาก “บั้งไฟตก” ลงไปยังชุมชนหมู่บ้านหรือถูกผู้คนชาวบ้านในบริเวณนั้นด้วย (วิภาชน์ เทศน์ธรรม, 2541: 146-147) ปรากฏการณ์เช่นนี้ สะท้อนให้เห็นถึงความพยายามผลักดันประเพณีท้องถิ่นที่ได้รับการยอมรับในระดับประเทศแล้ว ซึ่งระดับต่อไปก็มีความพยายามที่จะทำให้เกิดความเป็นสากลเพิ่มขึ้น ด้วยการสร้างเครือข่ายแบบข้ามชาติผ่านประเพณีบุญบั้งไฟของกลุ่มคนในภูมิภาคอาเซียนด้วยกัน แนนอน ลักษณะนี้จึงทำให้เห็นถึงวิธีการปรับเปลี่ยนการโฆษณาประชาสัมพันธ์ประเพณีบุญบั้งไฟของชาวยโสธรเพื่อสอดคล้องกับแผน/นโยบายชาติว่าด้วยการเป็นประชาคมอาเซียนที่กำลังเติบโตขึ้นมาในยุคนี้ การกำหนดนิยามประเพณีบุญบั้งไฟใหม่เป็น “บุญบั้งไฟนานาชาติ” ในกรณีของจังหวัดยโสธรจึงเป็นการเน้นการกระตุ้นเศรษฐกิจในกลุ่มนักท่องเที่ยวหลากหลายชาติเพิ่มขึ้นนั่นเอง

นิตา ชัชกุล (2554: 12-13) เสนอว่า การเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรม เทศกาลประเพณี การท่องเที่ยวเป็นสาเหตุใหญ่ในการเกิดการเปลี่ยนแปลงระบบสังคมวัฒนธรรม เช่น แบบแผนวิถีชีวิตพื้นเมืองเปลี่ยนแปลงไป ระบบค่านิยมของคนในท้องถิ่นเปลี่ยนไป เป็นแบบการตามอย่าง หรือลอกเลียนแบบนักท่องเที่ยว หรือเพื่อเอาใจนักท่องเที่ยว มีการบิดเบือนเปลี่ยนรูปแบบอัตลักษณ์ของประเพณีการเล่นเทศกาลของท้องถิ่นไปจากเดิม ได้แก่ การจัดเทศกาลประเพณีโดยเน้นหนักความสวยงามมากกว่าเนื้อหาสาระของประเพณีเดิม หรือเป็นการจัดแสดงมากกว่าพิธีกรรมที่สืบทอดกันมา ซึ่งวัฒนธรรมประเพณี เทศกาล การละเล่นหลายอย่างของไทยถูกบิดเบือนหรือเปลี่ยนอัตลักษณ์เดิมเพื่อการค้าการพาณิชย์มากขึ้น

3. จาก “ความอุจาด” สู่ “ความสะอาด”

การช่วงชิงความหมายผ่านสัญลักษณ์และการละเล่นในงานบุญประเพณีบุญบั้งไฟถือได้ว่า เป็นประเพณีพิธีกรรมที่สำคัญที่สุดอย่างหนึ่งของชาวอีสาน เพราะเป็นพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับการทำนาซึ่งเป็นวิถีวัฒนธรรมหลักของผู้คนในท้องถิ่น และเป็นแหล่งอาหารที่สำคัญที่สุดของผู้คน ดังนั้น พิธีกรรมที่ชาวอีสานจัดขึ้นเพื่อขอฝนจากสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่อยู่เหนือธรรมชาติให้ตกต้องตามฤดูกาล (สุริยา สมทุคุปต์, 2533: 7) บุญ

บั้งไฟเป็นประเพณีพิธีกรรมที่ชาวอีสานนิยมทำกันในช่วงเดือน 6 อันเป็นช่วงเริ่มฤดูการทำนาปี ความหมายของประเพณีที่เห็นได้ชัด นั่นก็คือการทำพิธีเพื่อขอฝนจากเทพเจ้าที่เชื่อว่าสถิตอยู่บนสวรรค์ชั้นฟ้าหรือที่ชาวอีสานเรียกว่า “พญาแถน” ผู้มีฐานะเป็นเทพหลวงที่ดูแลน้ำฟ้า น้ำฝน และมีอำนาจที่จะบัญชาการให้น้ำฟ้าเหล่านี้หลั่งไหลตกต้องลงมายังโลกมนุษย์ได้

ในวันเท่านั้น นอกจากจะมีการแห่บั้งไฟซึ่งบางครั้งก็จะมีการแห่ภาคหรือแห่พระภิกษุเถระที่จะได้รับการสงฆ์น้ำเพื่อเลื่อนยศเป็นพระอันดับไปด้วยแล้ว ก็ยังมีขบวนการเล่นสนุกสนานติดตามมาด้วย ช่วงกลางคืนก็จะมีมหรสพสมโภช ตลอดจนการแข่งขันของแต่ละหมู่บ้านด้วย โดยในขบวนแห่จะมีการเล่นชักหุ่นลามากอนาจาร เป็นรูปชายหญิง คือทำผาแดงกับนางไอ่สมสู่กัน การล้อเลียนในเรื่องเพศเช่นนี้ ชาวบ้านไม่ถือเป็นเรื่องหยาบคาย เพราะเชื่อว่าเทพเจ้าและสิ่งศักดิ์สิทธิ์โปรดปรานถ้าเล่นเช่นนี้ และการแสดงภาพลามกเกี่ยวกับเรื่องเพศ ก็ถือเป็นสัญลักษณ์ของการก่อให้เกิดชีวิตใหม่ ซึ่งจะนำมาซึ่งความเจริญงอกงามและความอุดมสมบูรณ์ให้เกิดขึ้นแก่ชุมชนบ้านเมือง (จารุวรรณ ธรรมวัตร, ม.ป.ป.) โดยเฉพาะความเชื่อในเรื่องการบันดาลน้ำบันดาลฝน

ในอดีตประเพณีบุญบั้งไฟจะมีการใช้สัญลักษณ์ที่สื่อถึงเรื่องเพศเป็นอย่างมาก เช่นการแกะสลักอวัยวะเพศชายเรียกว่า “บักแบ้น” หรือรูป “ลิงเด้าไม้” แกร่วมไป ในขบวนแห่ นอกจากนี้ยังมีเนื้อเรื่องของซิ้งและเพลงที่สื่อไปในเรื่องเพศอีกหลายอย่าง สัญลักษณ์ทางเพศและเพศสัมพันธ์นี้ใช้เป็นเครื่อง หมายถึงความสัมพันธ์ระหว่างฟ้ากับดิน หญิงกับชาย ฯลฯ ที่เป็นพลังก่อให้เกิดชีวิต และเป็นพลังแห่งความอุดมสมบูรณ์

ในวันโฮมนี้ชาวบ้านทุกหมู่บ้านจะเล่นกันอย่างสนุกสนาน ไม่ถือเขาถือเรา โดยเฉพาะกลุ่มที่เล่นตลกจะพยายามเล่นตลกทางเพศสัมพันธ์เป็นส่วนใหญ่ ซึ่งขบวนตลกนี้เชื่อกันว่าจะต้องเล่น เพราะเป็นส่วนหนึ่งในพิธีแห่บั้งไฟที่จะขาดเสียมิได้ ด้วยเป็นกิจกรรมที่สำคัญที่ช่วยขจัดหรือขับไล่เสนียดจัญไรและความชั่วร้ายต่างๆ ให้พ้นไป เพื่อมิให้เกิดอุปสรรคที่พญาแถนจะส่งฝนให้ตกลงมายังโลกมนุษย์ ซึ่งจำต้องกล่าวคำหยาบและละเล่นในเรื่องเพศ ดังตัวอย่างคำแข่งที่กลุ่มตลกเล่นในประเพณีบุญบั้งไฟ ซึ่งมีถ้อยคำที่กล่าวอย่างตรงไปตรงมาในเรื่องราวทางเพศ (สารานุกรมวัฒนธรรมไทย ภาคอีสาน เล่ม 7, 2542: 2260) ตัวอย่างเช่น

- ตัดผมบ่อยครั้ง ตัดผมบ่อยครั้ง ตัดผมแล้ว ลีกันบ่อยครั้ง

(คำว่า “ลี” ออกเสียงเป็น “ลี้” ในภาษาถิ่นอีสาน หมายถึงการมีเพศสัมพันธ์กัน)

- สาวซุ่มไหนมาขออยู่ที่ สู้อยากลี้ก็จึงมาขอ

(สาวกลุ่มไหนมารวมกันอยู่ ณ ที่ตรงนี้ ถ้าสาวคนไหนอยาก “ลี้” (มีเพศสัมพันธ์) ก็ให้มาถามไถ่ทางนี้)

หรือตัวอย่างกาพย์เซิ้งบั้งไฟ ความว่า

“สาวบ้านใดกระโปรงเงินเงิน	เจ้าอย่าเพลินขึ้นเทิงปลายไม้
ปานาใต้แมงมีเข้าตอม	ให้เจ้าหอมของตนคักแน่ (ปา = อวัยวะเพศหญิง)
อย่าเบิ่งแต่เขาจุดบั้งไฟ	ปาทางโนเฮ็ดสูช่าว่า
เพิ่นผู้ซ่าเทิงแหล่เทิงดำ	อย่าคิดนำบั้งไฟเถาะหล้า
เมี้ยนอีซ่าสาแล้วจ้งดู	ผู้บ่าวครุเขาสีมาพ้อ
มาเห็นหน่อเปิดหน้ายสาวนาง	ไปนำทางเขาสีเข้าพ้อ

(ยูริ กมลเสวีรัตน์, 2546: 111-112)

หรือกาพย์เซิ้งบั้งไฟตลกหยาบโหล่น ความว่า

“โอเฮาโอ พวกเซิ้งเฮาโอ	ทีเมียโตมันล้ำสมัย
หินูนใหญ่คือทีแม่มาย	จ้งแมนนายคือทีแม่มาย”

(วิภาชน์ เทศน์ธรรม, 2541: 86)

ภาพของการละเล่นในเชิงสัญลักษณ์ที่โยงใยเกี่ยวกับเรื่องเพศ ไม่ว่าจะเป็นกาพย์เซิ้งบั้งไฟ เพลงร้องเล่นต่างๆ การเล่นหุ่น การแต่งเนื้อแต่งตัวสลับเพศผิดเพศ ดังเช่น ชายแต่งเป็นหญิง หญิงแต่งเป็นชาย รวมทั้งการแห่แหวนรูปสัญลักษณ์เกี่ยวกับอวัยวะเพศอย่างโจ่งแจ้ง สิ่งเหล่านี้สำหรับจังหวัดยโสธรโดยเฉพาะตัวเมือง ซึ่งเป็นเวทีการจัดประเพณีในระดับชาติเพื่อต้อนรับนักท่องเที่ยวมานับกว่าสามทศวรรษมาแล้ว สิ่งต่างๆ ที่กล่าวมาข้างต้นอันสื่อความหมายไปในทางเพศและดูลามกในสายตาของคนทั่วไป แน่นนอนโดยภาพรวมอาจจะเรียกได้ว่าเป็น “ความอูจาด” ดิบเถื่อนและหยาบคายที่ผู้สนับสนุนทุนการท่องเที่ยวอย่าง “ททท.” ได้จัดสิ่งปนเปื้อนมีมลทินนี้ออกไปเช่นกัน ด้วยมองว่าภาพลักษณ์เหล่านี้ไม่ควรส่งเสริม และไม่ควรถูกให้เล็ดลอดออกไปสู่สายตานักท่องเที่ยว ก็เพื่อสื่อถึงความสูงส่งทางวัฒนธรรมในมุมมองการพัฒนาที่ฝ่ายรัฐได้ดำเนินการมากกว่าสามทศวรรษแล้ว

อย่างไรก็ตาม ภาพลักษณ์เกี่ยวกับสัญลักษณ์และการละเล่นเนื่องด้วยเพศใน ประเพณีบุญบั้งไฟ แม้จะไม่พบเห็นอย่างคึกคักเหมือนเช่นอดีตในเขตปริมณฑลของเมือง ยโสธร เมืองหลักของประเพณีบุญบั้งไฟในสายตาสื่อการท่องเที่ยวก็ตาม แต่ในชุมชนอื่นที่อยู่ใกล้เคียงก็ได้หยิบยกเอาประเด็นที่ถูก “ตัดตอน” ออกจากงานบุญประเพณีของจังหวัด ยโสธร นำมาสร้างสีสันให้เกิดฉายให้ปรากฏในงานบุญประเพณีในชุมชนของตน ดังกรณี บุญบั้งไฟพนมไพร ของจังหวัดร้อยเอ็ด พบว่าการใช้สัญลักษณ์เนื่องด้วยเพศในงานบุญบั้งไฟมีให้เห็นอย่างเด่นชัด ไม่มีการปิดบังอำพรางซ่อนเร้นราวกับถูก “ฆ่าตัดตอน” ชีวิตที่เคยโลดแล่นในเวทีพิธีกรรมให้ออกจากงานบุญประเพณีนี้ ดังเช่นงานบุญบั้งไฟของชาวยโสธร

ในกรณีการนำเสนอภาพเนื่องด้วยสัญลักษณ์ทางเพศในงานประเพณีบุญบั้งไฟพนมไพร ในปัจจุบัน ซึ่งเป็นพื้นที่หนึ่งที่ห่างจากตัวจังหวัดยโสธรเพียง 20 กิโลเมตรเท่านั้น แน่นนอนว่าบุญบั้งไฟอำเภอพนมไพรในวันนี้ เริ่มเป็นที่รู้จักและมีการกล่าวอ้างว่า มีการจัดงานบุญบั้งไฟที่ใหญ่ที่สุดในภาคอีสาน โดยเฉพาะมีบั้งไฟจุดแข่งขันในแต่ละปีมีจำนวนมากกว่าจังหวัดยโสธรอีกด้วย ดังจะเห็นได้จากการประชาสัมพันธ์ในสื่อหนังสือพิมพ์เดลินิวส์ฉบับวันที่ 19 พฤษภาคม 2555 พาดหัวข่าวหน้า 1 ว่า “ประเพณีบุญบั้งไฟ อำเภอพนมไพร จังหวัดร้อยเอ็ด ประเพณีบุญบั้งไฟที่ใหญ่ที่สุดในประเทศไทย” อนึ่ง รถบั้งไฟเอ้ (บั้งไฟประเภทสวยงาม) รวมทั้งบั้งไฟจุด (บั้งไฟจุดแข่งขันขึ้นสูง) ที่ใช้ในงานประเพณีบุญบั้งไฟเมืองยโสธรในแต่ละปี ส่วนหนึ่งก็นำมาจากบั้งไฟของชาวอำเภอพนมไพร ด้วยการจ้างเหมาเข้ามาในนามของคณะ/คุ้มวัด/คุ้มบ้านที่ใช้ในขบวนแห่บั้งไฟของยโสธรด้วย เป็นเหตุทำให้ชาวพนมไพรรู้สึกและเกิดคำถามว่า “ทำไมบุญบั้งไฟจึงถูกมองผ่านสื่อที่แสดงภาพลักษณ์ว่าเป็นกิจกรรมประเพณีของจังหวัดยโสธรเท่านั้น” ทศนะดังกล่าวสะท้อนให้เห็นข้อถกเถียงเรื่องพลวัตของ “ความแท้” กับ “ความเทียม” หรือ “ของเก๊” กับ “ของจริง” อันเป็นประเด็นหนึ่งในการแย่งชิงนิยามความหมายบุญบั้งไฟในสังคมอีสานปัจจุบัน

ย้อนกลับมากล่าวถึงประเด็นเรื่องสัญลักษณ์ว่าด้วยเรื่องเพศในงานประเพณีบุญบั้งไฟพนมไพร ผู้เขียนพบว่าในช่วง 4-5 ปีที่ผ่านมา บุญบั้งไฟพนมไพรเริ่มเป็นที่รู้จักของผู้คนในถิ่นอื่นๆ เพิ่มขึ้น ซึ่งบุญบั้งไฟพนมไพรจะมีกำหนดเวลาชัดเจนไม่เหมือนกับจังหวัดยโสธรที่จะต้องออกมาแถลงข่าวประชาสัมพันธ์เป็นปีๆ ไป ไม่มีกำหนดการแน่นอน กล่าวคือ บุญบั้งไฟพนมไพรจะจัดในวันขึ้น 15 ค่ำ เดือน 7 ของทุกๆ ปี แม้จะเป็นวันที่ไม่ตรงกับวันเสาร์อาทิตย์ก็ตาม

สำหรับการแห่และการจุดบั้งไฟของชาวอำเภอพนมไพร ก็พบว่ามีการนำเสนอภาพของสัญลักษณ์เนื่องด้วยเพศอย่างเด่นชัด และถือเป็น “สีสัน” ที่โดดเด่นของงานนี้ทีเดียว ไม่ว่าจะเป็นการแสดงเป็นตัวตลก เป็นพ่อค้าแม่ค้าเร่หาบขาย “บักแบ้น” ตัวตลกเดินลากลิงเต้าไม้ รูปหุ่นหญิงชายมีเพศสัมพันธ์กัน รวมทั้งมีรถสิบล้อแห่ “บักแบ้น” (รูปอวัยวะเพศชาย) ขนาดใหญ่ในงาน ซึ่งสร้างความน่าตื่นตาตื่นใจ และดูผิดแผกไปจากงานบุญบั้งไฟเมืองยโสธรที่ไม่สามารถจะปฏิบัติเช่นนี้ได้ การปฏิบัติเช่นนี้แสดงให้เห็นถึงความพยายามในการ “รื้อถอนความหมาย” การลบล้างและทำลายกระบวนการผูกขาดความหมาย และรื้อถอนโครงสร้างที่วิถีรัฐได้เข้ามากำกับสร้างขึ้นทีหลัง

ภาพ: รูปสัญลักษณ์บักแบ้น (อวัยวะเพศชาย) ที่ถูกนำมาแห่นบรลกล้อขนาดใหญ่งานบุญบั้งไฟ อ.พนมไพร จ.ร้อยเอ็ด ปี พ.ศ.2555

จากประเด็นข้อแย้งดังกล่าว รวมทั้งการนำเสนอในสื่อว่านิตยสารต่างประเทศโปรโมทให้ประเพณีบุญบั้งไฟ (เฉพาะจังหวัดยโสธร) เป็นกิจกรรมประเพณีที่นักท่องเที่ยวทั่วโลกไม่ควรพลาด จนทำให้เกิดชนวนคำถามเป็นประเด็นสำหรับชุมชนอื่นๆ ว่า “การนำเสนอประเพณีบุญบั้งไฟให้ชาวต่างชาติมาท่องเที่ยว จำเป็นต้องจำกัดอยู่ที่ยโสธรเพียงแห่ง

เดียวด้วยหรือ?” (www.esanclick.com) จากปรากฏการณ์ช่วงชิงนิยามความหมายของ บุญบังไฟในชุมชนอีสานเช่นนี้ สะท้อนให้เห็นข้อวิพากษ์และปัญหาในเรื่องการให้ความหมายและสร้างความเป็นหนึ่งเดียวที่เกิดจากอำนาจรัฐ ซึ่งได้กดทับและปิดกั้นความหลากหลายทางสังคมวัฒนธรรมประเพณีที่ดำรงคงอยู่ในสังคมอีสานปัจจุบัน

วาทกรรม “บังไฟ = ยโสธร” จึงชี้ให้เห็นสภาพการที่รัฐพยายาม “จงจำ” ทางจินตนาการความเชื่อและวิถีการดำเนินชีวิตของคนอีสานในท้องถิ่นอื่นๆ ที่ถูกระแสการกระตุ้นเศรษฐกิจและการพัฒนาด้านการท่องเที่ยวซึ่งถือเป็นกลไกในการพัฒนาประเทศนั้นกักขัง หน่วงเหนี่ยวทำให้พื้นที่ทางความเชื่อด้านประเพณีบุญบังไฟในถิ่นอื่นๆ ที่มีไชยโสธรอันเป็นความคิดในกระแสหลักถูกลดทอนอำนาจ ตลอดจนจิตรอนความเป็นตัวตนทางวัฒนธรรมของชาวอีสานให้สับสนเล็กลง จนอาจทำให้เกิดความเหนื่อยอ่อน และถ้าไปในที่สุดก็เป็นได้

เกษม เพ็ญอนันต์ (2552: 17) กล่าวว่า ความหลากหลายทางสังคมวัฒนธรรมยังคงเป็นปัญหาหลักของรัฐธรรมนูญประชาธิปไตยใหม่ เมื่อสงครามเย็นสิ้นสุดลง และการเมืองในระบอบประชาธิปไตยเปิดกว้างขึ้น สิ่งเหล่านี้ทำให้รัฐต้องปรับเปลี่ยนนโยบายด้านวัฒนธรรมและยอมรับว่าความแตกต่างหลากหลายทางด้านการดำเนินชีวิต อัตลักษณ์และคุณลักษณะความเป็นมนุษย์หรือความเป็นตัวตนของเขา ไม่สามารถลดทอนมาสู่ความเป็นวัฒนธรรมเดียวได้อีกต่อไป ในขณะที่เดียวกันรัฐยังต้องเผชิญกับปัญหาทางการเมืองอื่นๆ ที่ไม่ใช่เรื่องอุดมการณ์ทางการเมืองอีกต่อไป แต่เป็นปัญหาเกี่ยวกับเชื้อชาติ เผ่าพันธุ์ ศาสนา ความเชื่อ เพศสภาพและวัฒนธรรมย่อย (Subculture) จนในที่สุด รัฐบาลของบางประเทศได้เสนอทางออกผ่านนโยบายเกี่ยวกับสังคมพหุวัฒนธรรม (Multicultural Society) โดยอาศัยแนวคิด “พหุวัฒนธรรมนิยม” (Multiculturalism) เป็นพื้นฐาน

4. จาก “พญาคันคาก” ถึง “ผาแดงนางไอ่”

การช่วงชิงความหมายผ่านเรื่องเล่าตำนานประวัติที่มาของงานบุญประเพณี

ในอดีตเมื่อกำลังถึงที่มาหรือประวัติของประเพณีการจัดประเพณีบุญบังไฟแล้ว จะพบว่านักวิชาการส่วนใหญ่มักอธิบายเรื่องเล่าที่ผ่านารรณกรรมท้องถิ่นที่รู้จักกันอย่างแพร่หลายในชุมชนนี้ นั่นก็คือเรื่อง “พญาคันคาก” ซึ่งถือเป็นตำนานอธิบายเหตุบอกเล่าประวัติที่มาของการจัดประเพณีนี้ในชุมชนท้องถิ่นอีสาน

วรรณกรรมอีสานเรื่องพญาคันคาก (คางคก) เป็นวรรณกรรมที่กวีได้ปรับเปลี่ยนให้เป็นวรรณกรรมชาดก อยู่ในชาดกนอกนิบาต จึงเป็นอีกเรื่องหนึ่งรวมอยู่ในวรรณกรรมพุทธศาสนาด้วย เพราะเป็นความเชื่อของชาวภาคอีสานที่ได้นิยมนำวรรณกรรมเรื่องพญาคันคากมาใช้เทศน์กันตลอดมา โดยเฉพาะพิธีกรรมที่เกี่ยวกับการขอฝนเพื่อต้องการให้ฝนตกต้องตามฤดูกาล เช่นเดียวกับการแห่บั้งไฟ ฉะนั้นในอดีตการเทศน์เรื่องพญาคันคากนี้ชาวบ้านจะจัดเป็นพิธีใหญ่ และถือเป็นประเพณีเช่นเดียวกับการเทศน์ใน “บุญผะเวส” (เทศน์มหาชาติ) เริ่มต้นตั้งแต่การจัดสถานที่ และนิมนต์พระสวดคาถาปลาช่อน (ปลาช่อน) และนิมนต์พระที่มีชื่อเสียงมาเทศน์ 2 ธรรมาสน์เรื่องพญาคันคาก (*สารานุกรมวัฒนธรรมไทย ภาคอีสาน เล่ม 9*. 2542: 2897)

เรื่องเล่าตำนานพญาคันคากมีอยู่ว่า “กาลครั้งหนึ่งนานมาแล้ว มีเมืองๆ หนึ่งชื่อเมืองอินทระปัตถนคร มีพระยาครองเมืองชื่อพระยาเอกราช มีโอรสองค์หนึ่งมีผิวพรรณขรุขระเหมือนคางคก แต่สีเหลืองเหมือนทองคำ เมื่อทำพญาคันคากเจริญวัยขึ้นก็อยากได้หญิงสามรูปร่างโฉมงามมาเป็นภรรยา แต่หาไม่ได้พระบิดาก็พยายามหาให้ ในที่สุดท้าวคันคากจึงอธิษฐานว่า หากตนเองมีบุญบารมีแล้วขอให้ได้หญิงงามมาเป็นภรรยาตามประสงค์ จึงร้อนถึงพระอินทร์ซึ่งได้มาช่วยเนรมิตปราสาทให้ พร้อมทั้งนำนางแก้วเทวีมาเป็นภรรยาด้วย แต่เห็นว่าท้าวคันคากมีรูปร่างอัปลักษณ์จึงเสกกายให้เป็นหนุ่มรูปงามเพื่อให้ทั้งสองอยู่ในปราสาทนั้นอย่างปกติสุข

พระอินทระปัตถนครทราบเรื่อง ก็ดีพระทัยอย่างมากจึงยกราชสมบัติให้ครอง เมื่อท้าวคันคากครองเมืองแล้ว พญาแถนไม่พอใจเพราะว่าท้าวคันคากมีอิทธิฤทธิ์มากกว่าเกรงจะเป็นภัยต่อตน จึงหาทางกลั่นแกล้ง ไม่ให้ฝนตกบนพื้นโลก เกิดความเดือนร้อนไปทั่วพื้นพิภพ ท้าวคันคากจึงต่อสู้กับพญาแถน ในที่สุดพญาแถนแพ้ฤทธิ์ของท้าวคันคากจึงยอมให้ฝนตกบนพื้นพิภพตามคำสั่งของท้าวคันคาก ในการต่อสู้กันนี้เป็นการต่อสู้ครั้งยิ่งใหญ่ทีเดียว กล่าวคือ ท้าวคันคากได้พาบริวาร อันมีกบ เขียด งู ผีง ต่อ แตน และหมูส์ตัวอื่นๆ ที่มีพิษไปสู้กับพญาแถนจนได้ชัยชนะ และท้าวคันคากก็บังคับให้พญาแถนส่งฝนให้ตกต้องตามฤดูกาลต่อมา (สำลี รักสุทธี. 2542: 67) ด้วยการจัดบั้งไฟขึ้นไปบนเมืองฟ้าเมืองแถนเพื่อเป็นสัญญาณบอกให้พญาแถนได้ส่งฝนให้ตกลงมายังโลกมนุษย์ได้ แสดงให้เห็นว่าตำนานเรื่องพญาคันคากฉบับนั้นเป็นเรื่องเล่าอธิบายที่มาของประเพณีการจุดบั้งไฟที่เชื่อถือกันมา และยังเป็นกิจกรรมในเชิงพิธีกรรมเพื่อขอความอุดมสมบูรณ์ในเรื่อง

น้ำฟ้า น้ำฝนให้ตกลงลงมาในชุมชนของชาวไร่ชาวนาอีสาน ซึ่งจะได้ใช้น้ำทำเป็นเครื่องทำนาปลูกข้าวในชุมชนเกษตรกรรมนั่นเอง

นิธิ เอียวศรีวงศ์ (2536: 4) เสนอว่า เรื่องผาแดงนางไอ่ก็ตาม เรื่องพญาคันคากก็ตาม ล้วนเกี่ยวกับการที่จะให้แก่นบันดาลฝนให้ตกลงมาตามฤดูกาลทั้งสิ้น ตำนานนิทานเหล่านี้คงจะเป็นเรื่องเล่าเพื่ออธิบายบุญบั้งไฟในสมัยหลัง ในขณะที่พิธีกรรมนี้คงมีอายุมายาวนานในหมู่ประชาชนกลุ่มไทย-ลาวในอีสานจนเกินจะอธิบายถึงต้นกำเนิดอันแท้จริงของพิธีกรรมนี้ได้ เรื่องพญาคันคากก็หาได้มีเรื่องเกี่ยวกับการยิงบั้งไฟแต่อย่างใดไม่

จากเหตุผลข้างต้น เมื่อพิจารณาแล้วในเชิงพิธีกรรมเกี่ยวกับบุญบั้งไฟ ก็น่าสนใจขึ้นได้ว่ากิจกรรมเชิงพิธีกรรมก็คงมีรูปสัญลักษณ์ หรือเหตุการณ์การกระทำที่เกี่ยวข้องกับพญาคันคากอยู่พอสมควร อย่างไรก็ตาม เมื่อกลับไปดูการละเล่นการแสดงที่อยู่ในขบวนแห่บั้งไฟในหลายพื้นที่ของจังหวัดในภาคอีสาน ก็พบว่าเรื่องพญาคันคากนั้นเป็นที่รู้จักหรือรับรู้กันน้อยมาก หากเทียบกับเรื่อง “ผาแดงนางไอ่” ซึ่งเป็นวรรณกรรมอีกเรื่องหนึ่ง ซึ่งเชื่อว่าเป็นที่มาที่ไปของประเพณีการจุดบั้งไฟ ดังมีทัศนะว่าเรื่องการทำบุญบั้งไฟนี้มีหลักฐานบันทึกไว้ในวรรณคดีอีสานเรื่อง “ท้าวผาแดงนางไอ่” ซึ่งให้ความสำคัญในการทำบุญบั้งไฟแข่งขันถวายพญาแถนเพื่อชิงนางไอ่ธิดาพญาขอม ดังปรากฏในเรื่องว่า

“ท้าวจึงบอกให้ไพร่น้อย	ข้ามหาดเสนา
ยินว่าพารานาง	ไต่คำกายพูน
เขাজักทำบุญสร้าง	ไฟหางบั้งหมื่น
ปูนาคาดมือ	เดือนหน้าจุดเส็ง
เดือนหกขึ้น	วันเพ็งสิบห้าค่ำ
เสามาตกแต่งตั้ง	ไปสร้างฮ่อมบุญ”

(อ้างถึงใน ยูร กมลเสรีรัตน์. 2546: 45)

นอกจากนี้ ในขบวนแห่บุญบั้งไฟหลายๆ พื้นที่ในปัจจุบันก็มักจะมีธำมรงค์ท้าวผาแดงกับนางไอ่ขี่ม้ามณีกาบร่วมในขบวนแห่ด้วยเสมอ ไม่ว่าจะเป็นงานบุญบั้งไฟที่อุดรธานี อุบลราชธานี ยโสธร มุกดาหาร ขอนแก่น กาฬสินธุ์ ชัยภูมิ และในอีกหลายพื้นที่ รวมทั้งยังมีการประกวดท้าวผาแดงนางไอ่เพื่อให้คนหนุ่มสาวได้เข้าร่วมในกิจกรรมบุญประเพณีนี้ด้วย อีกทั้งยังเป็นการสร้างสีสันให้เกิดความสนุกสนานด้วยเหตุที่การประกวดหนุ่มสาว

ที่ได้แต่งตัวเป็นตัวละครในวรรณคดีเรื่องผาแดงนางไอ่ ดังเช่นกรณีในปี พ.ศ.2555 ชาวเทศบาลตำบลสนม จังหวัดสุรินทร์ ก็จัดให้มีการประกวดทำผาแดงและนางไอ่ประจำปีในเทศกาลบุญบั้งไฟ หรือเวทีประกวดผาแดงนางไอ่ในงานบุญบั้งไฟ อำเภอสุวรรณภูมิ จังหวัดร้อยเอ็ดก็มีให้เห็นด้วยเช่นกัน

ภาพ: ส่วนหนึ่งของผู้เข้าประกวดทำผาแดงนางไอ่
ในงานประเพณีบุญบั้งไฟประจำปี พ.ศ.2555 ของเทศบาลตำบลสนม จังหวัดสุรินทร์

จากลักษณะข้างต้น ผู้เขียนมองว่าอำนาจของความงามได้เข้ามาบดบังอำพรางภาพของพญาคันคากซึ่งยังคงถูกตอกย้ำและซ้ำความว่าเป็นเรื่อง “อับลักษณ์” อีกทั้งยังแสดงให้เห็นถึงความไร้อารยธรรม เพราะมีรูปลักษณ์เป็นสัตว์ ยิ่งเป็นคางคกที่ดูจืด หนา เกลียด และสกปรก ไม่เจริญเหมือนดังอารยธรรมประเทศ ซึ่งหากเทียบเคียงกับทำผาแดงนางไอ่ที่เป็นคู่หนุ่มสาวมีรูปร่างโสภา หน้าตาสวยสดงดงามทั้งคู่แล้ว อีกทั้งยังสื่อถึงร่างกายที่ผ่านกระบวนการทำให้เป็นอารยชน (Civilizing Processes) ในโลกของประเพณีพิธีกรรมที่จะต้องดำเนินไปด้วยกิจกรรมของการแทนแทนเพื่อให้ปรากฏแก่สายตาแก่สาธารณชนแน่นอนร่างกายที่เป็นมนุษย์อย่างทำผาแดงนางไอ่ดูเหมือนจะดูมีเหตุผลมากกว่าตัวคันคาก

มากทีเดียว ด้วยเหตุนี้ จึงจำเป็นต้องอาศัยภาพลักษณ์ของกลุ่มสาว มีใช้รูปลักษณะของ สัตว์ครึ่งบกครึ่งน้ำอย่างพญาคันคาก ซึ่งเสมือนเป็นร่างกายที่ดู “ป่าเถื่อน” (Uncivilized Body) ให้ออกมาโลดแล่นโชว์ในงานบุญดังกล่าวนี้ อันเป็นการปิดบังและพยายามปรับเปลี่ยนร่างกายในเวทีงานบุญบั้งไฟให้มีร่างกาย เป็นเสมือนผู้มีวัฒนธรรม ดังเช่นท้าว ผาแดงนางไอ่ ซึ่งถูกนิยามตัวตนในลักษณะที่ตรงกันข้ามกับความเป็นธรรมชาติของชีวิต พญาคันคากผู้ที่ถูกลดเลือนให้ร่างกายนี้หลุดพ้นจากกรอบความคิดในกระแสหลักเนื่อง ด้วยเรื่องเล่าอธิบายประวัติที่มาของประเพณีบุญบั้งไฟของชาวอีสาน รูปลักษณะของท้าว ผาแดงนางไอ่จึงเป็นร่างกายที่เป็นที่สังคมยอมรับมากกว่า เพราะเป็นภาพร่างของมนุษย์ เป็นคนหนุ่มคนสาวที่มีความงดงามที่ต้องตาต้องใจแก่ผู้พบเห็น และถูกมองว่าเป็นร่างที่ สมควรแก่การนำออก “โชว์” ให้ปรากฏสู่สายตาผู้คนแก่คนภายนอกมากกว่าท้าวพญาคันคากผู้มีเนื้อหนังมังสาที่ดูน่าเกลียดน่ากลัว และมีคุณสมบัติเป็นเสมือนตัวแทนของสัตว์ ที่มีได้เป็นมนุษย์ ซึ่งจะต้องมีการปรับปรุงลักษณะร่างกายภายนอกที่จะให้เกิดความสวยงามอีกมาก อันเกิดจากการสร้างวาทกรรมความงามผ่านวัฒนธรรมบริโภคในกระแส การพัฒนาการท่องเที่ยววันนั้นเอง

ภาพของพญาคันคากที่ถูกเบียดบังจากภาพร่างของท้าวผาแดงนางไอ่ที่มีอยู่ใน ขวบนแห่งบุญประเพณีบุญบั้งไฟนั้น เกิดจากอำนาจของ “ความงาม” ซึ่งถือเป็นวาทกรรม อีกชุดหนึ่งที่ถูกประกอบสร้างขึ้นมาในสังคมกระแสบริโภคนิยม การจัดรถขบวนแห่งบั้งไฟ อย่างสวยงามสดงงามนอกจากจะมองเป็นผ่านตัวบั้งไฟแล้วก็จะต้องมี “โชว์” ผู้แสดงหญิง ชาย (ส่วนใหญ่เป็นคนหนุ่มสาว) ที่นั่งบนรถเอ้บั้งไฟด้วย เช่นนี้ความงามของท้าวผาแดง นางไอ่ในขบวนแห่งบุญบั้งไฟจึงเกิดขึ้นมาจากกลไกทางอำนาจ ไม่ว่าจะเป็อำนาจทาง วัฒนธรรมสังคม (สื่อ, อุตสาหกรรมแฟชั่น เครื่องสำอาง และการประกวด) ซึ่งบ่งชี้ให้เห็น อำนาจที่เกิดจากแฝงมากับระบบทุนนิยมสมัยใหม่ด้วย และยังสะท้อนให้เห็นถึงอัตลักษณ์ วัฒนธรรมการบริโภคเช่นกัน รวมถึงอำนาจทางการเมืองในท้องถิ่นที่เป็นผู้กำหนดกฎเกณฑ์ และบัญชาการว่าจะให้งานบุญเป็นงานการประกวดประชัน จนกลายเป็นค่านิยมของสังคม ชุมชนไปในที่สุด ฉะนั้น เรือนร่างของท้าวผาแดงนางไอ่ที่ถูกจับจ้องและอยู่ในเวทีประกวด อวดโฉม จึงเป็นเสมือนเครื่องมืออย่างหนึ่งที่จะนำพาชุมชนไปสู่จุดหมายปลายทางในเชิง การพัฒนา นั่นคือ การส่งเสริมการท่องเที่ยวที่อุดมไปด้วยการประกวดและมุ่งเน้นการจัด ขบวนแห่งที่สวยงามเป็นสำคัญ

ความส้งท้าย

จากการศึกษาการช่วงชิงความหมายของงานประเพณีบุญบั้งไฟในวิถีวัฒนธรรมอีสานในยุคปัจจุบันทำให้เรามองเห็นปรากฏการณ์ของประเพณีที่มีการแปรรูปเปลี่ยนความหมายไปมากกว่าแต่ก่อน ทั้งนี้อาจอาศัยทัศนะของ Eric Hobsbawm (1983) มาช่วยขยายความเข้าใจในการประดิษฐ์สร้างประเพณีบุญบั้งไฟของชาวอีสานในยุคสมัยใหม่ว่า ประเพณีใหม่ หรือประเพณีประดิษฐ์นี้ถูกทำให้เป็นสัญลักษณ์ของชุมชนในจินตนาการ ซึ่งเป็นการสถาปนาความเป็นปึกแผ่นทางสังคมในกลุ่มคน นอกจากนี้ยังสร้างความชอบธรรมแก่ความสัมพันธ์เชิงอำนาจของกลุ่มชนที่ปลูกฝังค่านิยม ความเชื่อในการปฏิบัติของคนที่เป็นสมาชิกของกลุ่มชนด้วย ในการอ้างอิงอดีตที่มีนัยสำคัญทางประวัติศาสตร์ของประเพณีประเพณีประดิษฐ์ ก็จะทำให้ประเพณีดังกล่าวสามารถสถาปนาอดีตของตนเองว่ามีความต่อเนื่องมาอย่างยาวนานกับสถานการณ์ในประวัติศาสตร์ สิ่งนี้จะกระทำอย่างซ้ำๆ กิ่งๆ เป็นเงื่อนไขหรือหน้าที่ต้องปฏิบัติ ลักษณะดังกล่าวจะแสดงให้เห็นความขัดแย้งระหว่างความเปลี่ยนแปลงอย่างต่อเนื่องกับความพยายามสร้างบางส่วนของชีวิตที่อาจหลุดขาดหายไปไปในสภาวะสมัยใหม่ให้เห็นสิ่งที่ไม่เปลี่ยนแปลง ซึ่งทำให้เกิด “การประดิษฐ์ประเพณี” โดยเฉพาะประเพณีใหม่ที่ใช้วัตถุเก่าในอดีต (Ancient Materials) ที่สามารถกำหนดการประดิษฐ์ภาษาใหม่หรือเครื่องหมายใหม่ สัญลักษณ์ ให้กลายเป็นความหมายที่ดำรงอยู่ในขบวนการเคลื่อนไหวเรื่องชาติและรัฐ ซึ่งมีผลอย่างมากต่อการขัดเกลาทางสังคมที่ปราศสอนระบบคุณค่าบางอย่างแก่สมาชิกของชาติ หรือกลุ่มให้ยินยอมรับรูปสัญลักษณ์ นอกจากนี้ Keyes Charles F. (1987) ยังเสนอให้เห็นว่าสิ่งที่ทำให้เกิดความแตกต่างทางวัฒนธรรมเป็นความแตกต่างกันทางด้านเชื้อชาติ ซึ่งขึ้นอยู่กับนโยบายทางการเมืองที่จำแนกเรื่องราวต่างๆ ที่แสดงออกมาในรูปของศิลปะ พิธีกรรม ละคร วรรณคดี นิทานพื้นบ้าน และอื่นๆ ประชาชนพูดถึงรากเหง้าทางวัฒนธรรมเฉพาะเรื่องที่ได้รับอนุญาตและสนับสนุนจากทางการที่ยืนยันว่าเป็นมรดกร่วมกันของคนที่เป็นชนชาติเดียวกัน การเมืองเรื่องชาติพันธุ์ในทุกแห่งทุกถูกสร้างเป็นรูปเป็นร่างขึ้นโดยวิธีการที่ชุมชนระดับชาติได้สร้างขึ้นและได้รับการสนับสนุนจากโครงสร้างของรัฐสมัยใหม่

บรรณานุกรม

- เกษม เพ็ญภินันท์. 2552. “บทนำ: มนุษย์กับความหลากหลายทางสังคมวัฒนธรรมในมนุษยศาสตร์” หน้า 12-22. ใน เกษม เพ็ญภินันท์ (บรรณาธิการ). *ความหลากหลายทางสังคมวัฒนธรรมในมนุษยศาสตร์*. กรุงเทพฯ: เคล็ดไทย.
- จารุวรรณ ธรรมวัตร. ม.ป.ป. *คติชาวบ้านอีสาน*. มหาสารคาม: ภาควิชาภาษาไทยและภาษาตะวันออก มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ มหาสารคาม.
- ธเนศ วงศ์ยานนาวา. 2552. “จากประเพณีประติษฐ์สู่ความหลากหลายของวัฒนธรรมศึกษา อาทิ “วัฒนธรรมสายตา” หน้า 317-391. *รัฐศาสตร์สาร เล่ม 4*. กรุงเทพฯ: เคล็ดไทย.
- ปิ่นวดี ศรีสุพรรณ และคณะ. 2554. “รื้อสร้างประเพณี: การเปลี่ยนแปลงของบุญบั้งไฟในยุคโลกาภิวัตน์” *วารสารสังคมลุ่มน้ำโขง*. 7: 2 (พฤษภาคม-สิงหาคม): 27-48.
- นิธิ เอียวศรีวงศ์. 2536. *ท่องเที่ยวบุญบั้งไฟในอีสาน บุญบั้งไฟต้องรับใช้ชาวยโสธร ไม่ใช่ชาวยโสธรรับใช้บุญบั้งไฟ*. กรุงเทพฯ: มติชน.
- นิตา ชัชกุล. 2554. *อุตสาหกรรมการท่องเที่ยว*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ปรีชา พิณทอง. 2540. *ประเพณีโบราณไทยอีสาน*. อุบลราชธานี: ศิริธรรมออฟเซ็ท.
- พัฒนา กิติอาษา. 2546. “บทบรรณาธิการ มานุษยวิทยากับการศึกษาปรากฏการณ์โยยหาอดีตในสังคมไทยร่วมสมัย” หน้า 1-48. ใน พัฒนา กิติอาษา (บรรณาธิการ). *มานุษยวิทยากับการศึกษาปรากฏการณ์โยยหาอดีตในสังคมไทยร่วมสมัย*. กรุงเทพฯ: ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน).
- ยูร กมลเสรีรัตน์. 2546. *บุญบั้งไฟโยยโสธร ประเพณีขอมที่ยิ่งใหญ่ที่สุดในภาคอีสาน*. กรุงเทพฯ: ทีเจเจ จำกัด.
- วัฒนธรรมจังหวัดยโสธร, ศูนย์. 2540. *บุญบั้งไฟโยยโสธร*. ยโสธร: ม.ป.ท.
- วิภาชน์ เทคนธ์ธรรม. 2541. *การศึกษารูปแบบการจัดงานประเพณีบุญบั้งไฟ อำเภอเมืองจังหวัดยโสธร*. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาไทยคดีศึกษา (เน้นมนุษยศาสตร์) บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาสารคาม.
- สารานุกรมวัฒนธรรมไทย ภาคอีสาน เล่ม 7*. 2542. กรุงเทพฯ: มูลนิธิสารานุกรมวัฒนธรรมไทย ธนาคารไทยพาณิชย์.

สารานุกรมวัฒนธรรมไทยภาคอีสานเล่ม 9. 2542. กรุงเทพฯ: มูลนิธิสารานุกรมวัฒนธรรม
ไทยธนาคารไทยพาณิชย์.

สุริยา สมุทคุปดี. 2533. *สัญลักษณ์สำคัญในบุญบั้งไฟ: การวิเคราะห์และตีความหมายทาง
มานุษยวิทยา*. ขอนแก่น: ภาควิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา มหาวิทยาลัย
ขอนแก่น.

Hombawm, Eric and Terence Ranger (eds). 1983. *The Invention of Tradition*.
Cambridge: Cambridge University Press.

Keyes, Charles F. 1987. *Thailand: Buddhist Kingdom as Modern Nation-State*.
Boulder, Colorado: Westview Press.